

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.01 Філологія. Українська мова та література

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

**ТОПОС МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У ПРОЗОВІЙ СПАДЩИНІ
ОЛЬГИ САЛІПИ**

КвР ФУМмз.023049.01.06.00

студентки II курсу групи ФУМмз-23-1 13.12.2023 Ф. Юрч Юлії ФУРМАН

підпис, дата

Керівник

13.12 Інна Приймак

підпис, дата

Інна ПРИЙМАК,
канд. філологічних наук, доцент

До захисту допускаю:

завідувач кафедри української філології 16.12 Анатолій Янчишин Анатолій ЯНЧИШИН,

підпис, дата

канд. філол. наук

- простежити розвиток урбаністичних процесів у прозовій літературі;
- проаналізувати дослідження міського тексту в рецепції літературної критики;
- дослідити літературний доробок О. Саліпи у сучасному мистецькому процесі;
- схарактеризувати диалогію Проскурів/Хмельницький у романі «Будинок на Антекарській»;
- розглянути художню модель образу міста у творі «Брошка гімназіста».

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	задання прийняв
	Хмельницький 2024		

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.01 Українська мова та література
Освітня програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри української філології

Інна ЦАРАЛУНГА

12 жовтня 2023 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ФУРМАН ЮЛІЇ АНАТОЛІВНИ

1. Тема роботи: "Топос міста Хмельницького у прозовій спадщині Ольги Саліпи", затверджена наказом ректора університету від 26 серпня 2024 року № 60.

Керівник роботи – Інна Приймак

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2024 року.

3. Вихідні дані роботи. На початку ХХІ ст. у вітчизняному літературознавстві активізується урбаністичний дискурс. Однак недослідженим залишається топос міста Хмельницького й маловивченою творчість Ольги Саліпи.

4. Перелік підлеглих розробці питань.

- висвітлити процес зародження, становлення та розвитку дискурсу міста у світовій літературі;
- простежити розвиток урбаністичного дискурсу в українській літературі;
- проаналізувати дослідження міського тексту в рецепції літературної критики;
- дослідити літературний доробок О. Саліпи у сучасному мистецькому процесі;
- схарактеризувати дихтомію Проскурів/ Хмельницький у романі «Будинок на Аптекарьській»;
- розглянути художню модель образу міста у творі «Брошка гімназистки».

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

	немає		

7. Дата видачі завдання – 12 жовтня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Найменування етапів виконання кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2023 року	
2	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2023 року	
3	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень-листопад 2023 року	
4	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 – квітень 2024 року	
5	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі у конференціях	Січень, квітень, вересень 2024 року	
6	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Гравень-вересень-2024 року	
7	Написання «попереднього» варіанту кваліфікаційної роботи	Жовтень-листопад 2024 року	
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2024 року	
9	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2024 року	
10	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2024 року	

Студент

Ф. Юрч Юлія ФУРМАН

Керівник

Інна Інна ПРИЙМАК

Анотація

Тема роботи: «Топос міста Хмельницького у прозовій спадщині Ольги Саліпи». Автор – Фурман Ю. А. Науковий керівник – Приймак І. В. Обсяг кваліфікаційної роботи – 78 сторінок, із них 68 сторінок основного тексту. Робота містить 77 джерел посилання.

Ключові слова: сучасна українська література, урбаністичний дискурс, О. Саліпа

Об'єктом дослідження стали реторомани Ольги Саліпи «Будинок на Аптекарській», «Брошка гімназистки».

Предметом дослідження є головні традиції творення урбаністичного дискурсу та способи його реалізації у творах О. Саліпи.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження дискурсу міста у творчості О. Саліпи у контексті особливостей розвитку урбаністичного дискурсу в сучасній українській літературі.

Урбаністична тематика посідає чільне місце у сучасному літературному процесі. Значна когорта українських письменників на сторінках своїх творів зображають міські локуси Києва, Львова, Чернівців, Івано-Франківська. Однак мало хто з митців звертався до зображення картин міського життя Проскурова/ Хмельницького. Однією із перших на сторінки своїх ретророманів винесла цю тему Ольга Саліпа. Її перу належить низка поетичних, драматичних та епічних творів.

Детальне опрацювання топосу міста у романах «Будинок на Аптекарській» та «Брошка гімназистки» дозволяє нам помітити їх різностильовість, синкретичність, різножанровість, перейнятість стрижневою націєзахисною спрямованістю. Місто у творах виконує важливу роль не тільки як місце подій, але і як символ або засіб створення психологічного тла, яке розкриває внутрішній стан персонажів, атмосферу твору чи навіть суспільні настрої. Така роль міста надає йому глибшого змісту і дозволяє автору майстерно поєднувати зовнішнє середовище з внутрішнім світом героїв.

Автор _____

Ю. Фурман

Ю. ФУРМАН

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ЛІТЕРАТУРІ.....	10
1.1. Зародження та розвиток урбаністики у світовому контексті.....	10
1.2. Розвиток урбаністичного дискурсу в українській літературі.....	16
1.3. Урбаністична література у рецепції літературної критики.....	25
РОЗДІЛ 2. МІСТО У ПАРАДИГМІ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ ОЛЬГИ САЛПІ.....	32
2.1 Літературний доробок письменниці у сучасному мистецькому процесі.....	32
2.2. Дихтомія Проскурів/ Хмельницький у романі «Будинок на Аптекарьській.....	35
2.3. Художня модель образу міста у творі «Брошка гімназистки».....	41
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток людства зумовлює появу нових тем у художній літературі, які зображають реалії сучасності.

Початок ХХІ століття вирізняється «урбанізацією» літературного простору загалом. До проблеми становлення та утвердження «міського тексту», «міської літератури», «урбаністичної літератури» зверталися у своїх дослідженнях Віра Агеева, Ірина Вихор, Олександр Галич, Тамара Гундорова, Володимир Доній, Соломія Павличко, Ярослав Поліщук, Ірина Прасс. Ольга Харлан.

Українська урбаністична проза ХХ століття стала предметом фундаментального дослідження Віри Фоменко, література кінця ХХ – початку ХХІ ст. проаналізована у дисертації Мар'яни Штогрин. Міські локуси Києва, Львова, Івано-Франківська (Станіславова), Житомира, Рівного, Тернополя, Харкова, Чернівців знаходимо в наукових розвідках Тетяни Бандури, Любові Богдар, Тараса Возняка, Григоря Грабовича, Лесі Демської-Будзуляк, Олени Міщенко, Андрія Пройдакова, Олени Філатової, Ангеліни Хорольської, Ярини Цимбал,

До різноаспектного зображення міського життя письменники зверталися протягом усього часу розвитку красного писемства, починаючи від доби античності. Однак наукові дослідження урбаністики в українській літературі з'явилися лише наприкінці ХІХ ст. У літературознавстві ХХ ст. міський дискурс дійсно був маргіналізований, оскільки ідеологічні рамки часто орієнтувалися на показ сільського життя як джерела «справжніх» цінностей і здорової моралі, тоді як місто асоціювалося з буржуазністю та «західним» способом життя. Національна тематика після розпаду СРСР стала основою для формування нових ідентичностей у пострадянських державах, тому міська тема ще деякий час залишалася в тіні.

Література кінця XX – початку XXI ст. відзначається глобалізаційними тенденціями, що природно розширює коло тем. Місто як простір отримує нове значення – воно стає сценою, на якій проявляються проблеми самоідентифікації, урбаністичні міфи, символіка. Літературні твори на міську тематику поступово заповнюють прогалини, залишені радянською цензурою та одностороннім поглядом на урбаністику. Урбаністичний міф, який конструюють сучасні автори, відображає уявлення про місцеву ідентичність і досліджує особистий зв'язок людини з міським середовищем.

У постмодерністському контексті місто стає об'єктом деконструкції, де простір і топоси втрачають однозначність і набувають множинності значень. Таким чином, в сучасній літературі місто постає не лише як фізичний простір, а як сукупність історичних, культурних та емоційних шарів, що втілюють складність сучасного буття. Цей підхід сприяє розвитку урбаністичного дискурсу в мистецькому процесі, що, у свою чергу, збагачує уявлення про сучасну ідентичність у глобалізованому світі.

Урбаністична тема у сучасній українській літературі – явище нове та неординарне, тому системно не проаналізоване. Оскільки більша частина письменників фокусує свою увагу на відтворення картин топосу великих міст, назріла потреба наукового дослідження сучасного міського тексту, у якому зображуються менш відомі населені пункти. Дискурс Проскурова/Хмельницького ще не був об'єктом літературознавчих досліджень, тож наша робота є однією із перших спроб окреслити урбаністичні тенденції у ретророманах Ольги Саліпи, що й зумовлює актуальність цієї кваліфікаційної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження дискурсу міста у творчості О. Саліпи у контексті особливостей розвитку урбаністичного дискурсу в сучасній українській літературі.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- ⑩ висвітлити процес зародження, становлення та розвитку дискурсу міста у світовій літературі;
- ⑩ простежити розвиток урбаністичного дискурсу в українській літературі;
- ⑩ проаналізувати дослідження міського тексту в рецепції літературної критики;
- ⑩ дослідити літературний доробок О. Саліпи у сучасному мистецькому процесі;
- ⑩ схарактеризувати дихтомію Проскурів/ Хмельницький у романі «Будинок на Аптекарській»;
- ⑩ розглянути художню модель образу міста у творі «Брошка гімназистки».

Об'єктом дослідження стали реторомани Ольги Саліпи «Будинок на Аптекарській», «Брошка гімназистки».

Предметом дослідження є головні традиції творення урбаністичного дискурсу та способи його реалізації у творах О. Саліпи.

Теретико-методологічною основою кваліфікаційної роботи є і є наукові розвідки Віри Агєєвої, Інни Вихор, Тараса Возняка, Тамари Гундорової, Лесі Демської-Будзуляк, Володимира Донія, Світлани Луцій, Раїси Мовчан, Ігоря Набитовича, Соломії Павличко, Ярослава Поліщука, Інни Приймак, Оксани Філатової, Віри Фоменко, Ярини Цимбал, Анатолія Ткаченка, Мар'яни Штогрин, Олени Юрчук.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у нашому дослідженні вперше здійснено спробу комплексного аналізу урбаністичного дискурсу Прскурова/Хмельницького у романах О. Саліпи, простежено роль авторської урбаністичної концепції. Творчість письменниці досліджується в літературному контексті свого часу та у зв'язку з традиціями європейської літератури.

Методи дослідження. Досягнення поставленої в роботі мети при вирішенні конкретних завдань зумовило застосування генетичного,

хронологічного, проблемно-тематичного, культурно-історичного, герменевтичного, компаративного методів.

Практичне значення зумовлене можливістю використання матеріалу дослідження під час проведення уроків позакласного читання, літератури рідного краю, вивчення сучасного літературного процесу, а також можуть бути застосовані у подальшому дослідженні прозового доробку письменниці.

Апробація дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи оприлюднено на «Подільських філологічних читаннях» викладені у статті, поданій до друку в збірник «Поділля. Філологічні студії».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаної літератури (77 джерел). Загальний обсяг роботи становить 74 сторінки.

Розділ 1

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Зародження та розвиток урбаністики у світовому контексті.

Місто посідає важливе місце в літературі з найдавніших часів, виступаючи не лише тлом подій, але й символом розвитку, влади та цивілізації. Давні міфи Єгипту, Вавилону, Ассирії, Греції та Риму представляють місто як символ людських досягнень, а також як арену, де проявляється взаємодія людини з божественним і соціальним порядком. Наприклад, у Вавилоні з його грандіозною Вавилонською вежею відображено людське прагнення до величі, що, врешті-решт, спричинило божественне покарання за гординю.

В античній літературі у творах Софокла, Еврепіда, Арфстофана місто-поліс стає символом нових суспільних порядків. Трагедія Софокла «Антигона» висвітлює конфлікт між індивідуальними почуттями та обов'язком перед законами міста. Це протистояння уособлює розвиток ідеї міста як соціальної структури, що функціонує за законами, встановленими людьми, а не лише традиціями або божественними настановами. Так, у полісах розвивається громадянське суспільство, де люди поступово переходять від племінних і родових зв'язків до суспільних інститутів і юридичних норм.

Місто в античній літературі – це не просто місце дії, а й символ еволюції людської спільноти, її боротьби за самовизначення та порядкування життя відповідно до нових ідеалів і законів рецепції художнього образу міста. Цілком слушними є міркування Нортропа Фрая, який пише: «Місто, яке або називають Єрусалимом, або ні, апокаліптично ідентифікується з одним будинком або святинею, «домом із багатьох палаців», де люди – це «жваві камені», за словами з Нового Завіту. Якщо людина використовує неорганічний світ, то це стосується гостинця або дороги, а також міста з його

вулицями, і метафора «шляху» нерозривно пов'язана з усіма літературними творами, у яких відбувається процес шукання...» [63, с. 154].

У Середньовіччі міста набули нового значення, вони були не лише центрами торгівлі й ремесел, але й культурними осередками. Міста, такі як Флоренція, Париж, Лондон, Рим, починають відігравати провідну роль у розвитку європейської цивілізації, перетворюючись на місця, де зароджуються та втілюються нові ідеї. Митці цього часу, особливо в пізніє Середньовіччя, приділяють все більше уваги описам міського життя та його духовним, етичним і соціальним аспектам. В європейській літературі Середньовіччя місто часто зображується як простір протистояння добра і зла. Наприклад, в «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі можна побачити метафоричне зображення міста Флоренції, сповненого моральних суперечностей, що стало віддзеркаленням складних духовних і соціальних процесів того часу. Місто у цьому творі – простір випробувань і очищення, де людина прагне знайти істину та врятувати свою душу.

З розвитком міст і міського самоврядування, зростанням кількості гільдій та ремісничих об'єднань міське життя починає ускладнюватися і стає більш різноманітним. В урбаністичній літературі пізнього Середньовіччя та раннього Відродження з'являються сатиричні твори, що висміюють корупцію, людські вади та суспільні негаразди. Наприклад, у творах Франсуа Війона можна побачити сцени з повсякденного життя Парижа: реалії міста постають перед читачем у всій їхній складності й суперечливості.

Щодо західноєвропейської середньовічної культури дослідники-медієвісти активно користуються терміном «міська література». Отже, у Середньовіччі місто стає не лише економічним і політичним, але й духовним центром, де відбувається формування нової системи цінностей. Це середовище надихає митців на пошуки сенсу людського існування, морального вибору і ставить перед ними питання добра і зла, що поступово

прокладає шлях до ідей Відродження і нових поглядів на людину та суспільство.

Розвиток урбанізму сприяв розвитку онтологічного дискурсу: уявлення про місто як місце, спеціально обгороджене для проживання певних груп людей, трансформується в щось більше об'ємне та багатовимірне: міста починають розглядатися як «центри тяжіння різноманітних сил, якими живе людське суспільство [33, с. 135]. Через них відбувається розкриття культурних форм». Місто характеризується певним набором зовнішніх факторів, навколишнім середовищем, виникає у певній точці простору Варто лише пригадати світові шедеври: «Декамерон» Д.Боккаччо, «Батько Горіо» О.Бальзака, «Девід Копперфільд» Ч.Діккенса, «Ідіот» Ф. Достоевського, «Будденброкі» Томаса Манна, «Чума» А. Камю, «Місто» В. Підмогильного тощо. Тому в літературознавстві сформувався особливий фокус вивчення особливостей зображення міста у художніх творах – урбаністичні дослідження. Місто як один із центральних топосів світової літератури справді зберігає свою значущість протягом віків, постаючи перед читачем у різних іпостасях: як соціальний і культурний простір, як метафора людської цивілізації та як арена особистих і суспільних конфліктів. Від Середньовіччя до сучасності місто не лише слугує тлом подій, а й стає ключовим елементом, що структурує художній текст, надає йому певної глибини, смислових шарів і контекстуальних нюансів.

У літературі Нового часу, зокрема доби Просвітництва і романтизму, місто втілює дві протилежні теми: прогрес та його темні сторони. Наприклад, у романах Чарльза Діккенса Лондон ХІХ століття постає як середовище соціальних контрастів, злиднів і розкоші, де на фоні міського пейзажу відбуваються важливі для персонажів моральні й соціальні випробування. Для Діккенса місто – не просто декорація, а повноцінний «герой», що впливає на долю кожного мешканця.

У модерністській літературі початку ХХ століття міський топос розкривається ще глибше. У творах, як-от «Улісс» Джеймса Джойса, Дублін перетворюється на складну мозаїку символів, де кожен елемент міського простору відображає психологічний стан персонажів, їхні пошуки ідентичності. Місто стає лабіринтом, у якому герой шукає відповіді на екзистенційні питання, де соціальний простір зливається з внутрішнім світом людини. Міський топос не лише організує простір твору, але й дозволяє авторам досліджувати глибокі теми особистого і колективного досвіду, ставлячи місто в центр світосприйняття та літературного дискурсу.

Віра Фоменко, досліджуючи урбаністичну літературу, наголошує на універсальності цієї тематики в світовому літературному процесі, адже «художній образ сучасника, його мрії та прагнення, процес становлення як особистості, подолання кризи самоідентифікації та вирішення нагальних проблем відбувається в основному в контексті міста» [60, с.129]. Одна з найпоширеніших гіпотез походження культури ґрунтується на ідеї про те, що вона зароджується саме у містах.

Урбаністичні мотиви в літературі досліджують багатогранність життя в місті, змальовуючи його як простір складних соціальних зв'язків, культурної динаміки, технічного прогресу і водночас відчуження та самотності. Місто стає сценою, де розгортаються нові виклики для людини: постійний рух, контрасти між багатством і бідністю, тиск швидкого темпу життя, який породжує відчуження і тривогу.

Така тенденція в літературі виникла у зв'язку зі швидким розвитком міст, промислової революції й еволюції суспільства в напрямку урбанізації. Ці мотиви мають великий вплив на літературні твори, допомагаючи авторам відобразити зміни в суспільстві, емоції й соціальні питання, що стосуються міського життя. Серед головних аспектів урбаністичних мотивів можна виокремити такі

1. Опис міського середовища. Однією з основних ознак урбаністичних мотивів є детальний опис міського ландшафту, зокрема архітектури, вулиць, транспорту, вітрин магазинів і людського натовпу. Місто стає не лише місцем дії, а й своєрідним персонажем, який впливає на настрій і долі героїв.
2. Самотність і відчуження. Часто письменники показують самотність серед великого натовпу, відчуження і розпорошення особистості в урбанізованому суспільстві. Людина в місті може відчувати себе загубленою, що створює контраст між масовістю міського життя і внутрішньою самотністю.
3. Швидкий ритм життя і тривога. Міське життя часто зображується як швидке й хаотичне, що стає джерелом постійної тривоги. Ритм життя в місті підкреслює напругу, метушню, що виснажує людину і змінює її психологічний стан.
4. Суспільні проблеми та нерівність. Урбаністична література також звертається до таких проблем, як бідність, злочинність, соціальна нерівність, екологічні проблеми. Місто стає сценою для висвітлення конфліктів між багатством і бідністю, владою та простими людьми.
5. Філософські роздуми про прогрес і деградацію. Часто урбаністичні мотиви торкаються питань про те, чи призводить міська цивілізація до прогресу або ж до моральної та культурної деградації людини. Такі роздуми мають місце, наприклад, у творах антиутопічного характеру.
6. Духовний пошук та зміни особистості. Персонажі часто переживають внутрішні зміни, стикаючись із міською дійсністю, де їм доводиться вирішувати питання власної ідентичності, моральності та цінностей.

Урбаністичні мотиви в літературі служать засобом відображення реальних процесів у суспільстві, що супроводжують індустріалізацію, глобалізацію та урбанізацію. З означенням поняття теми пов'язана категорія мотиву. Тема міста часто розкривається через мотиви подорожі, прощання,

повернення та осягнення, які дозволяють показати різні етапи стосунків героя з урбаністичним середовищем. Кожен з цих мотивів допомагає глибше дослідити вплив міста на особистість та його значення в житті людини. Подорож до міста часто символізує пошук нових можливостей, самопізнання або прагнення змінити долю. Герої, подорожуючи до міста, потрапляють у новий, незнайомий і часом ворожий простір, де вони зазнають впливу культурного і соціального різноманіття. Прощання з містом може відображати втому, розчарування або пошуки втраченої автентичності. Це прощання нерідко супроводжується ностальгією і символізує бажання втечі від урбаністичних умов, повернення до більш природного та гармонійного життя. Повернення до міста після певного періоду життя в іншому середовищі допомагає герою переосмислити місто та його вплив. У цьому мотиві часто зображено, як зміни в особистості героя відображаються на сприйнятті міського простору. Осягнення міста передбачає повне прийняття його сутності, зіткнення з реальністю, яка була прихована під зовнішнім блиском і амбіціями. Герой приходять до усвідомлення, що місто – це складна, багатогранна система, яка впливає на формування його особистості та життєвих принципів.

Модернізм у західноєвропейській літературі дійсно суттєво трансформував образ міста, надаючи йому особливої значущості як простору, в якому відображаються головні етико-естетичні ідеї цієї епохи. Місто стало не лише місцем дії, але й символом внутрішніх переживань, конфліктів і пошуків людини, яка прагне знайти себе в нових соціальних та культурних умовах. Через складні, а часто й напружені взаємовідносини між індивідом і міським простором, література модернізму створила одні з найглибших текстів, які показують особистість у пошуку сенсу, відчуженості або самоствердження.

У цьому контексті місто постає як живий організм, що впливає на людину, формує її цінності та світогляд, зводить її до стану кризи або

підносить до нових рівнів розуміння себе. Саме таке розуміння міста можна простежити в кращих модерних текстах західноєвропейської літератури (наприклад, у творах Франца Кафки, Джеймса Джойса) і, пізніше, в українській літературі. Українські модерністи також перейняли ці тенденції, створюючи образи міст, які стають осередками екзистенційних пошуків, духовних криз і соціальних конфліктів, як-от у творах Миколи Хвильового, Валер'яна Підмогильного та інших.

У літературі, особливо ХХ століття, урбаністичні мотиви розкривали нові аспекти психології героя, змушеного шукати себе у величезному натовпі й швидкозмінних умовах. Автори звертали увагу на культурне розмаїття, соціальні конфлікти і внутрішні протиріччя, які виринають у великому місті. У добу поширення постмодернізму також письменники приділяють велику увагу місту як простору, що символізує множинність реальностей і фрагментацію особистості. У творах американського письменника Дона Делілло чи постмодерністських романах італійського письменника Італо Кальвіно, міста постають як багатовимірні конструкти, що розмивають межі між реальністю і уявою, наукою і мистецтвом.

Таким чином урбаністична тематика присутня у мистецькому процесі протягом тривалого періоду. Особливої популярності тема зображення міського життя набула наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. У сучасному літературному дискурсі ця тема набуває все більшої популярності, що пов'язано, головним чином із глобалізаційними процесами.

1.2 Розвиток урбаністики в українській літературі.

Урбаністична тема в українському художньому просторі присутня із початку зародження письменства. Період Київської Русі став визначальним для зародження урбаністичної культури в Україні. У ІХ–ХІІ століттях розвиваються перші великі міста – Київ, Чернігів, Переяслав та інші, які перетворюються на центри політичного, економічного і культурного життя

держави. Міста Київської Русі не лише були осередками торгівлі, ремесел і дипломатичних відносин, а й відігравали важливу роль у формуванні руської ідентичності, правових норм та культурних традицій. Ці міста знайшли відображення в літературі Середньовіччя, особливо в літописах – головному жанрі тієї епохи. Наприклад, у «Повісті минулих літ» місто Київ постає як символ могутності та слави Русі, місце, де закладаються основи державності й де приймаються важливі політичні рішення. Літописці зображують Київ як «мати міст руських», наголошуючи на його провідній ролі серед інших міст. Окрім політичного значення, літописи містять також описи топографії міста, його укріплень, храмів і житлових кварталів, що допомагає уявити вигляд середньовічного Києва.

Чернігів і Переяслав, як і Київ, описуються в літописах не тільки як важливі центри, але й як місця, де розгорталися драматичні події: оборона від нападів кочівників, збройні конфлікти між князями, релігійні свята і церемонії. У «Слові о полку Ігоревім» Чернігів згадується як місто з сильною оборонною структурою і важливий військовий центр. Ці описи відображають не лише топографічні риси, але й емоційне сприйняття міста його мешканцями, їхню гордість за свій край і готовність захищати його.

Опис міст Київської Русі у середньовічній літературі виконує подвійну роль: вони є і важливими культурно-політичними центрами, і символами єдності, могутності та спадщини Русі.

Наступною сторінкою у появі міських мотивів у структурі художніх текстів є доба козаччини, коли з'явилися нові міста, які відігравали важливу роль в економічному та політичному житті країни. У цей період виникають нові міста й поселення, що стають форпостами козацької вольниці та осередками військової й політичної сили. Особливої ваги набуває Запоріжжя, зокрема Запорозька Січ, що символізувала свободу, мужність і силу українського козацтва. Місто та його околиці постають не лише як місце дії, а й як символ незламності й героїзму українського народу.

У художніх творах, літописах та козацьких літературних піснях цього часу часто описуються міста й містечка, пов'язані з козацьким побутом і життям. Наприклад, в історичних думах і піснях Запоріжжя та Січ постають як місця, де формується козацька ідентичність, де плекалися традиції та звичаї, де вирішувалися важливі питання захисту землі й народу. Запоріжжя в цьому контексті – не просто географічний центр, а простір, у якому козаки мали можливість виявити свою волю, відстоювати свободу та боротися проти зовнішніх ворогів.

У козацьких літописах, таких як «Літопис Самовидця» та «Літопис Григорія Грабянки», міста постають як сцени драматичних подій: оборони від ворогів, військових походів, обрання гетьманів. Особлива увага приділяється фортифікаційним спорудам, битвам за міські укріплення, що відображає значення цих міст у житті козацької держави. Наприклад, Київ, Черкаси, Чигирин, Батурин та інші міста згадуються як важливі центри, що пов'язують політичне і культурне життя України.

Запорізька Січ у народних думах і піснях також сприймається як сакральний простір – місце збору козацької громади, де приймаються важливі рішення, вирує життя, виявляється непокора і прагнення до свободи. У цьому світлі місто – це більше, ніж просто фізичний простір: це місце, де зароджуються ідеали козацької держави, формується національна свідомість, виникає прагнення до суверенітету.

Таким чином, доба козаччини додала до літературного образу міста нових значень, пов'язаних із героїзмом, боротьбою за свободу та захистом рідної землі. Міста цієї епохи виступають одночасно й символами незалежності, і просторами, де реалізується воля та духовна міць українського народу.

У творчості Григорія Сковороди образ міста має особливе значення та набуває символічних рис, які відображають його філософські переконання. Як мандрівний філософ, Сковорода віддавав перевагу простому й

відокремленому життю в природі, уникаючи міської метушні. У своїх творах він часто протиставляв міський і сільський спосіб життя, що відображало його критичне ставлення до міста як простору, де панують суєта, жадоба до матеріальних благ і моральна розбещеність.

У байках, трактатах та листах Григорій Сковорода зображує місто як місце, що часто символізує духовну порожнечу та відхід від природного буття. Наприклад, у байці «Бджола і Шершень» місто та його суєтне життя асоціюються з паразитизмом і порожнечею, що властиві шершневі, який живе за рахунок інших. Цей образ відображає філософське ставлення Сковороди до суспільних і матеріальних цінностей: він бачить у міській метушні небезпеку для людської душі, яка втрачає гармонію з природою і собою.

З іншого боку, у філософських трактатах, як-от «Наркіс», Сковорода підкреслює важливість самопізнання і внутрішньої свободи, які, на його думку, важко досягти в умовах міського життя, обтяженого соціальними вимогами і зовнішніми атрибутами. Місто у творах Сковороди часто стає символом зовнішнього, суєтного світу, де людина перебуває в рабстві власних пристрастей і гонитви за багатством.

Місто для Г. Сковороди є уособленням відчуження від справжнього сенсу життя, який, на його думку, полягає у внутрішньому світі людини, у пошуку гармонії та «сродної праці». Він прагне показати, що справжнє щастя не залежить від зовнішніх умов, багатства чи слави, а досягається через пізнання себе, життя у злагоді з природою і вірність своїй «сродній» праці – тому заняттю, яке є найбільш природним і корисним для душі.

Образ міста у творчості Сковороди виконує переважно негативну роль, відображаючи його моральні та духовні цінності. Місто стає символом відходу від духовного самопізнання, на відміну від природи, яка для Сковороди є простором справжньої свободи і гармонії. Тому дослідники справедливо відзначають, що у давній українській літературі «виникають легітимізувальні епоси окремих українських країв – Острожчини,

Вишневецьчини тощо (...). Залежно від регіону написання того чи того твору «столицями» – центрами політичної й культурної розвитку – виступають то Острів, то Львів, то Київ; пізніше, у другій половині XVII ст., до цього переліку додалися нові центри Гетьманату – Батурич, Черкаси, Глухів» [57, с. 20].

У другій половині XIX століття, коли в українській літературі поширюються реалістичні й натуралістичні тенденції, тема міста справді набуває нового значення. Місто більше не слугує просто географічним місцем дії або символом свободи, як у попередні епохи, а стає багатовимірним простором, у якому проявляються глибокі соціальні та психологічні конфлікти. Завдяки реалізму та натуралізму письменники отримують інструменти для точного відтворення життя міст з усіма його контрастами – від розкоші до злиднів, від прагнень до розчарувань. Місто у творах цього періоду розкриває складні життєві реалії, які позначаються на внутрішньому світі героїв і стають рушійними силами змін у їхньому житті.

Наприклад, у творах Івана Нечуя-Левицького, зокрема в повісті «Над Чорним морем», романі «Хмари» автор зображає життя героїв у містах, де традиційний уклад життя зіштовхується з новими соціальними та економічними умовами, формується нова культура. «Хронотоп міста у творах письменника включає як реально географічний, так і символічний зміст» [8, с.129]. Письменник детально змальовує Київ як складний, багатогранний простір, де переплітаються різні соціальні й культурні світи.

Також Панас Мирний у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» показує образ містечка, у якому гостро постають проблеми бідності, соціальної несправедливості, і це суттєво впливає на розвиток характерів і долю героїв. Місто в цьому контексті виступає своєрідним випробуванням для особистості, яка змушена адаптуватися або протистояти новим умовам.

Натуралізм, що набирає популярності в цей період, допомагає авторам правдиво й іноді навіть жорстко показувати соціальні низи міського життя.

Леся Українка у своїх драматичних творах часто зображує міське середовище як простір внутрішніх конфліктів і соціального тиску, де відбувається боротьба між особистими переконаннями й суспільними обставинами. Місто стає джерелом як натхнення, так і розчарування, адже соціальні й культурні суперечності особливо гостро проявляються у цьому середовищі.

У другій половині XIX століття місто в українській літературі трансформується в складний символ, що відображає соціальні процеси та психологічні драми героїв. Воно стає простором соціальних експериментів і викликів, де розкривається глибина особистісних конфліктів, що виникають в умовах швидких суспільних змін. Це робить міський топос важливим засобом для дослідження не лише суспільства, а й складної внутрішньої динаміки людини в часі змін. Прикладом можуть бути твори Івана Франка, Панаса Мирного та інших авторів, які через образ міста зображували моральні дилеми, соціальні контрасти та кризу ідентичності, притаманні епосі швидких змін. Так, традиційне протиставлення села і міста є однією з ключових тем в українській літературі, особливо у XIX–XX століттях. Село часто символізувало чистоту, простоту, духовну цілісність і близькість до природи, тоді як місто асоціювалося з відчуженням, моральною деградацією та соціальними проблемами. Таке протиставлення використовувалося для загострення соціальних конфліктів і відображення глибоких змін, які переживало українське суспільство під впливом індустріалізації та модернізації.

Одним із перших українських авторів, які вдалися до таких міських образів, був Іван Нечуй-Левицький. У повісті «Хмари» він детально змальовує місто Київ як складний, багатогранний простір, де переплітаються різні соціальні й культурні світи. Для героїв Київ стає не просто фоном, а важливим учасником їхнього внутрішнього життя, простором, що впливає на їхні рішення, вірування й конфлікти. Місто у Нечуя-Левицького – це місце

зустрічі традиційного українського укладу з новими ідеями, місце, де зароджуються нові думки і відбуваються моральні пошуки.

У романі «Повія» Панаса Мирного місто стало символом ворожого середовища, де герої втрачали зв'язок із корінням і духовними цінностями. Це протиставлення також відображало різницю між колективним життям селянської громади і індивідуалізмом міського життя, створюючи глибокий культурний та психологічний конфлікт у свідомості героїв. У творчості Панаса Мирного місто стає простором соціальної несправедливості, де конфлікт між багатими й бідними особливо відчутний, загострюючи особистісні й суспільні проблеми. Погоджуємося з міркуваннями Ярини Цимбал щодо тривалого і болісного процесу «щеплення урбанізму» в українській літературі, коли «... національний літературний організм відштовхував його як заразу, як чужорідне тіло, хворів і боровся, щоб, зрештою прийняти й змиритися. Попри двозначне ставлення до міської культури, попри одночасні любов і ненависть до неї, в українській літературі урбанізм, як і скрізь в Європі та світі означав модернізм» [67, с. 28].

На межі ХІХ–ХХ століть українська література переживає розквіт урбаністичної тематики, який багато в чому пов'язаний із поетикою модернізму. Цей період відзначається значним переосмисленням образу міста, яке виходить за межі реалістичного зображення і наповнюється новими, символічними значеннями. Місто стає не лише місцем дії, а й особливим простором, де розкриваються складні психологічні, соціальні та філософські питання.

Урбаністична тематика буквально «вибухає» в усіх жанрах і літературних родах: поезії, прозі, драматургії. Місто в творах цього часу стає місцем зіткнення нових ідей і світоглядів, символом змін і трансформацій. У ньому розгортається драма модерної людини, яка прагне свободи, самовираження, однак стикається з труднощами адаптації до нового, швидкозмінного життя.

Письменники доби модернізму, такі як Леся Українка, Микола Вороний, Ольга Кобилянська, створюють неповторний образ українського міста, часто з акцентом на його суперечливості: тут поєднуються привабливість і відчуження, блиск і темрява, надія і розчарування. Так, у поезії Миколи Вороного міста зображені як осередки культури та духовного зростання, але й як місця, що можуть зруйнувати особистість, поглинаючи її у свій вихор. Леся Українка, у свою чергу, досліджує вплив міського простору на внутрішній світ людини, розкриваючи конфлікт між індивідуальними прагненнями та соціальними обмеженнями. У творах Михайла Коцюбинського, зокрема в новелах початку ХХ ст., хоч місто не є центральним мотивом, але все ж відчувається його вплив як символу прогресу і змін, що поступово проникають навіть у віддалені куточки України.

Пізніше, в добу розвиненого модернізму, місто набуває ще більшої символічної ваги. У творах Валер'яна Підмогильного, зокрема у романі «Місто», Київ постає як живий організм, що випробовує людину і водночас відкриває їй нові горизонти. Герой роману, Степан Радченко, приїжджає до Києва з села й поступово асимілюється в новому середовищі, яке змінює його характер і амбіції. Місто стає для нього простором самопізнання, випробувань і спокус, де він переосмислює свої цінності й відкриває нові можливості. Через цей образ Підмогильний досліджує трансформації особистості в умовах міського життя, показуючи, як місто може як збагачувати, так і поглинати людину.

Варто відзначити, що саме на межі ХІХ–ХХ століть закладаються основи національного урбаністичного дискурсу, що вирізняється глибинною поетикою, філософськими пошуками та особливою увагою до впливу міста на свідомість і світовідчуття українського інтелігента

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть українська література значно актуалізувала урбаністичну тематику, розширивши її інтерпретації та підходи.

Місто стало об'єктом більш глибокого й міфологізованого осмислення, що дозволило авторам відобразити сучасні виклики та нові аспекти особистісної ідентичності в умовах урбанізації. У цей період письменники не лише зображують місто як простір фізичного існування, але й створюють його метафізичний образ, наповнений міфологічними значеннями, символами і архетипами.

Вітчизняні автори, як-от Сергій Жадан, Оксана Забужко та Юрій Андрухович, звертаються до міста як до символічного простору, який постає і як вічний лабіринт, і як простір особистісного та колективного досвіду. Місто в їхніх творах часто втрачає конкретну географічну прив'язку і стає універсальним образом сучасної реальності з її проблемами відчуження, глобалізації, кризи ідентичності. За допомогою міфологізації письменники надають місту риси персонажа, який має свою пам'ять, характер і навіть долю, тож воно формує власні закони і впливає на долі людей, які в ньому живуть. Ця міфологічна рецепція дозволяє поглиблено дослідити, як сучасна людина відчуває себе в умовах міста, з його історичною і культурною пам'яттю, що переплітається із сучасними соціальними реаліями та індивідуальними пошуками смислів.

Західноєвропейська урбаністична філософія, що активно розвивалася з другої половини ХХ століття, пропонує новий погляд на місто як символ складних цивілізаційних процесів. У межах «нової міської історії» місто стало розглядатися як соціокультурна система, що відображає економічні, суспільні й культурні зміни, а також цивілізаційні виклики. За цією парадигмою, місто формує нову ідентичність – міщанина, який водночас є творцем і продуктом міського середовища. Він, занурюючись в урбаністичний простір, стає невід'ємною частиною міської історії, суб'єктом, який впливає на розвиток культури, суспільства та самої урбаністичної реальності.

Отже, урбаністична література є органічною складовою національного писемства, починаючи від початків його становлення. У контексті української літератури, зображення міст як живих, історично наповнених просторів відкриває нові перспективи розуміння людського досвіду, що формується в умовах міського життя.

1.3 Урбаністична література у рецепції літературної критики

Урбаністична тема в національному художньому просторі є об'єктом пильного вивчення чималої когорти дослідників. Одним із найгрунтовніших сучасних досліджень є монографія Віри Фоменко «Місто і література: українська візія». У цій праці науковиця аналізує глибокі трансформації, які переживає українське суспільство під впливом урбанізації, і прослідковує як ці зміни представлені в літературі. Вона звертає увагу на те, що місто в українській літературі стає не просто фоном для дії, а своєрідним культурним і соціальним простором, де проявляються сучасні проблеми і процеси, пов'язані з модернізацією та глобалізацією.

За переконливими словами В. Фоменко, кардинальні зміни в міському просторі й суспільному житті формують новий людський досвід, який не лише викликає адаптацію і переосмислення традиційних цінностей, але й формує нові ідентичності. Місто стає місцем, де людина взаємодіє з новими культурними й соціальними викликами, що часто призводить до втрати колишньої гармонії та відчуття цілісності, характерних для життя в сільській місцевості. З огляду на це, українська література все більше звертається до тем соціальної ізоляції, внутрішнього відчуження та пошуку особистого сенсу, що відображає загальні тенденції урбанізованого суспільства. Авторка монографії також зазначає, що в сучасній українській літературі з'являються нові типи міських героїв, які знаходяться в постійній боротьбі між своїми коріннями і вимогами міського середовища. Місто спонукає їх до змін, кидає їм виклик, змушуючи переосмислити власні цінності та межі. Вони прагнуть знайти своє місце у великому, часто хаотичному соціальному просторі, де

стикаються з проблемами ідентичності, асиміляції та втрати зв'язку з традиційною культурою. Дослідниця наголошує на зміні стратифікаційних прерогатив, коли «Вічне Село» поступається «Вічному Місту» [60, с. 305]. Відтак, особливої ваги в контексті нашої роботи набуває твердження, що «урбаністична література – це, перш за все, переміщення точки зору письменника у площину і світ міста, де місто виступає генератором людського історичного розвитку. Одне із найважливіших досягнень урбаністичної прози – значення міста в творі, де місто – основний сюжет, концепція, образ» [60, с. 308]. Саме в такому контексті постає метаобраз міста в мегаурбаністичному постмодерному романі Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст».

Основним у нашій роботі є визначення категорії топосу як універсального «змістового простору, що має здатність існувати поза текстом і водночас реалізовуватися в тексті, а також надзвичайно динамічно, дієво й різноманітно впливати на організацію художніх творів незалежно від того, де, коли, ким і в рамках якого напрямку чи художнього методу вони були написані» [71, с. 68].

Топос у літературі справді є багатошаровим концептом, який виконує не лише роль декорацій, а й функцію передавача культурного, соціального та історичного контексту твору. Це простір, наповнений сенсами, які дозволяють глибше розкрити авторські ідеї, емоції персонажів та взаємодію між ними й середовищем. Топос, таким чином, функціонує як символічний простір, що має здатність перетворюватися на носія культурного коду.

Наприклад, місто у літературі може втілювати не тільки конкретне фізичне місце, а й бути символом епохи, з її цінностями, світоглядом і конфліктами. Через опис міського простору автори передають особливості соціальних стосунків, вплив історичних подій на суспільство, а також основні ідеологічні тенденції, що формують життя героїв. Описуючи топоси, автори

створюють емоційне середовище, де розгортаються драматичні події і конфлікти, що визначають розвиток сюжету.

Топос у структурі художнього твору стає не просто місцем, а особливою площиною для вираження ідей та символів, через яку можна зрозуміти внутрішній світ персонажів і ширші соціальні процеси. Він служить інструментом для передачі складних емоційних і культурних значень, створюючи міст між світом твору і реальністю читача.

У художньому творі місце дії нерозривно пов'язане із часом, що дає підстави залучати до аналізу хронотоп. Часопростір міста виступає не просто фоном для подій, а набуває значно глибшого, символічного значення. Місто стає місцем, де відбувається особистісне зростання героїв, їх самоствердження і самопізнання. Воно стає ареною екзистенційного вибору, на якій герої зіштовхуються зі своїми страхами, амбіціями та надіями, досліджуючи себе крізь призму життя у великому, часто байдужому або навіть ворожому до них середовищі. Такий підхід дозволяє розглядати місто як своєрідного «самодостатнього героя», що діє на рівні з головними персонажами. В літературних творах місто може вступати в діалог із героями, «спілкуватися» з ними через знакові місця, архітектуру, атмосферу та навіть звуки й запахи. Це середовище стає як другом, так і суперником, впливаючи на хід подій і внутрішній світ персонажів. Через ці взаємодії автори зображують місто як багатопланову структуру, що має свій внутрішній ритм, таємниці, історії і міфологію.

Топос міста набуває не лише фізичних, а й метафізичних рис, стаючи не просто локацією, а особливим хронотопом, що трансформує життя героїв. Це надає літературним творам глибокого філософського змісту, адже міське середовище сприймається як важливий чинник формування особистості і її екзистенційного шляху.

Традиційно так сталося в національному літературознавчому дискурсі, що основна письменницька увага сфокусована навколо міст Києва та Львова,

у яких відбуваються події більшості художніх творів. Тому й дослідники звертаються до аналізу топосів цих міст, представлених на сторінках мистецьких полотен. У своїй праці «Ревізії пам'яті» Ярослав Поліщук здійснює глибокий аналіз образу міста Києва з погляду урбаністичних рефлексій, зображуючи його як особливий простір із культурно-історичним значенням, «місто, варте культу»[50] Науковець підкреслює архетипну природу Києва, який, на його думку, виступає не лише столицею, а й сакральним місцем, де переплітаються національна пам'ять, духовні цінності й архітектурна унікальність.

Ярослав Поліщук розглядає Київ як осередок історичних процесів, місце, яке несе символічне значення для ідентичності українців і формування культурних міфів. Архетип міста, що його виявляє дослідник, корениться в його багатовіковій історії, а також у здатності Києва транслювати суспільну пам'ять, зберігаючи традиції і водночас адаптуючись до сучасних викликів. У цьому контексті місто постає як символічний центр, що втілює ідеї незмінності, стійкості та духовної глибини, який впливає на формування самосвідомості своїх жителів, центр «у якому кожен жест, не кажучи вже про слово, набуває архетипної знаковості» [50, с. 9]. Дослідник наголошує на унікальності епічного образу Києва в сучасному літературному дискурсі, адже рефлексії Володимира Винниченка та Валер'яна Підмогильного презентують місто минулого століття [51, с. 10]. Як зразок сучасних урбаністичних текстів у національній літературі літературознавець розглядає романи Олеся Ільченка «Місто з химерами» та Володимира Даниленка «Кохання в стилі бароко», даючи їм як жанрове, так і тематичне означення – «київські романи». Ключовим принципом у цих романах, на думку дослідника, є архітектура як код культурної пам'яті. Узагальнюючи, Ярослав Поліщук вказує на необхідності у сучасній літературі «по-новому здефініювати не лише простір (Україну, Європу, світ), а й час» [50, с. 5].

Стефанія Андрусів у своїх дослідженнях підкреслює унікальність сприйняття Львова як багатошарового культурного й історичного простору, який «читається» як текст, насичений символами, історіями та архітектурними кодами. Львів постає перед читачем і дослідником як місто з власною «мовою» – особливим поєднанням архітектурних стилів, вулиць, площ і пам'яток, що зберігають сліди минулих епох і культур.

Це місто, де «простір перебував в опозиції наш / не наш як в українському семіозисі міста, так і в польському, що продовжує існувати донині. З містом як ім'ям пов'язані численні львівські космогонічні міфи про заснування міста та його деміурга, воно ж виступало неспростованим аргументом для зміцнення семіозису Львова як осереддя українського географічного і символічного простору, осягнення якого для українського села було своєрідною духовною і громадянською ініціацією» [4, с. 124]. Дослідниця наголошує на тому, що Львів неможливо осягнути лише на поверхневому рівні: він вимагає вдумливого «читання», адже кожна його частина, від середньовічного центру до модерністських районів, зберігає свою власну історію, яка постає як своєрідний наратив, що розкривається поступово. Львів, за словами дослідниці, є містом-палімпсестом, де кожен новий період і кожне покоління залишають свої культурні й мистецькі шари, які з часом нашаровуються, утворюючи складну й багатовимірну структуру.

Тетяна Белімова у статті «Топос Львова у сучасній українській прозі» зазначає, що у творах, де описується Львів, автори часто звертають увагу на багатокультурність міста, його архітектурну спадщину та соціальні процеси. У прозі та поезії Львів зображується як культурний центр, де формуються національні ідеї, відбуваються інтелектуальні та політичні дискусії. Наприклад, у літературі ХХ століття Львів є центром національного відродження, а його вулички, будівлі та кав'ярні стають символами творчих і політичних рухів [9]. Завдяки символічному навантаженню, міський простір у літературі стає не лише місцем дії, але і простором, який формує

внутрішній світ героїв. Ірина Прасс у своїй праці «Традиції міфологізації Львова у прозі Лесі Демської» зазначає, що місто може бути метафорою життя героя, відображати його особисті конфлікти та пошуки себе у сучасному світі. Архітектурні об'єкти, вулиці та парки часто мають символічне значення і використовуються для передачі настроїв або внутрішніх станів персонажів [52]. Анна Біла в монографії «Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки» визначає певні моделі міського простору: «Урбаністичний світ, як наслідок технологічних потенцій людини, на межі XIX-XX століть стає наріжним об'єктом художнього зацікавлення, трансформуючись у вербальному і образотворчому мистецтві через дві «новоміфологічні» структури – умовно означимо їх як «регресивну» і «прогресивну» [11, с. 39].

Таким чином, топос міста у літературі є складним, багатовимірним простором, який дозволяє авторам досліджувати глибокі соціальні, культурні та психологічні процеси. Міські простори як топоси є не лише фоном для подій, а й активним учасником наративу, що впливає на розвиток персонажів і сюжету. Київ і Львів – це два приклади українських міст, які в літературі мають особливе символічне і культурне значення.

Висновки до 1 розділу

У межах української літератури мотив міста, його простір і ритм життя набули значної актуальності саме на зламі XX–XXI століть, коли процеси глобалізації та урбанізації привнесли нові виклики для національної ідентичності та свідомості. Місто, за своєю суттю, нерідко сприймається як ворожий часопростір, де національні традиції й ментальність можуть піддаватися випробуванням або навіть розчинятися в інтернаціональній культурі. Це протиставлення між урбаністичним середовищем і національним менталітетом стало одним із важливих аспектів української прози та поезії.

В українських художніх творах місто часто виступає тлом для подій, на якому герої переживають конфлікти між традиційними цінностями і новими урбаністичними реаліями. Проте саме на межі століть міський хронотоп став не просто декорацією, а предметом глибокого художнього осмислення. Через образ міста автори розглядають питання втрати ідентичності, пошуку власного місця в мінливому світі, а також необхідності адаптації до нових умов, що є відображенням ширших соціокультурних процесів.

Таким чином, урбаністичні мотиви набули не тільки естетичного, але й філософського значення, допомагаючи авторам аналізувати та переосмислювати вплив сучасного світу на людину, яка намагається зберегти власну ідентичність у стрімкому потоці змін. Через такі твори українська література реагує на глобальні трансформації, розвиваючи свій унікальний погляд на світ, що відображає національні та історичні особливості українського народу.

РОЗДІЛ 2.

МІСТО У ПАРАДИГМІ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ ОЛЬГИ САЛІПИ

2.1 Літературний доробок письменниці у сучасному мистецькому процесі.

Творчі здобутки сучасної української письменниці та журналістки Ольги Саліпи представлені трьома поетичними книгами («Я – весна» (Воля, 2002), «Територія жінки» (Київ, Гамазин, 2019), «Територія вогню» (Київ, Гамазин, 2020) та прозовими творами («Оля» (2020), «Теплі історії про справжнє: як бути щасливим попри все» (Київ, Брайт Букс, 2021), «Зламани речі» (Харків, КСД, 2021), «Будинок на Аптекарській» (Харків, Фоліо, 2021), «Облудниця» (Харків, КСД, 2022), «Брошка гімназистки» (Харків, Фоліо, 2022), «Пташка на долоні» (Харків, Фоліо, 2022), «Дерево роду», книга перша з циклу «Дикі паростки» /жанр: сімейна сага/ (Харків, КСД, 2023), «Без права повернення» (книга друга), «Таємниця замку-корабля» /книга перша з циклу «Скарби». (Харків, 2023).

Письменниця є лауреатом та переможцем низки літературних конкурсів, зокрема «Коронації слова». Серед її письменницької скрині зустрічаємо збірки поетичних творів, романів та повістей. Роман Олександри Саліпи «Оля» є важливою подією в сучасній українській літературі, адже авторка звертається до маловідомої сторінки життя видатної письменниці Ольги Кобилянської. У цьому творі Саліпа дає нову інтерпретацію стосунків між Кобилянською та її колегою Осипом Маковеєм, досліджуючи складні емоції, що виникали між ними.

Відносини Кобилянської та Маковея довгий час залишалися в тіні і лише зрідка потрапляли у поле зору дослідників літератури. Однак Саліпа використовує цю тему, щоб показати багатогранність кохання та внутрішній світ видатної української письменниці, її прагнення до любові, натхнення та професійної реалізації. Через художню форму авторка не лише розкриває

сторінки особистого життя Кобилянської, але й підкреслює її вплив як жінки-інтелектуалки, для якої кохання і творчість були нерозривно пов'язані.

Цей твір можна вважати не тільки захоплюючим історичним романом, але й своєрідною літературною рефлексією про роль жінки-письменниці в українській культурі. Саме це роман став предметом досліджень українських літературознавців. Чолкан В.А., Меленчук О.В у статті «Художня інтерпретація образів-персонажів видатних українців у романі Ольги Саліпи «Оля»» дають оцінку образотворення головних та другорядних персонажів твору [71, с. 3185-192].

Директор Чернівецького літературно-меморіального музею О. Кобилянської Володимир Вознюк у книзі, розглядаючи твір О. Саліпи, називає його «романом-вимислом». Він слушно зазначає: «О. Кобилянська, щоб утвердитися в суспільстві людському, попри матеріальні і моральні труднощі, попри всілякі проблеми зі здоров'ям, пов'язала себе «золотою ниткою» з українським народом зокрема, і з людством взагалі саме своєю творчістю, наполегливою, іноді, можливо, і тенденційною, письменницькою працею, а не своїми жіночими знадами. О. Саліпа, інтерпретуючи творчі та особисті взаємини О. Маковей та О. Кобилянської, мабуть, на місці першої уявила себе, а не письменницю-класика української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. А О. Маковей для неї постав, схоже, як якийсь із знайомих її сучасних залицяльників» [16, с. 130].

Окрему сторінку у творчому доробку О. Саліпи становить серія ретророманів про життя Проскурова-Хмельницького кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Авторка розповіла, що ідея створення ретророманів зародилася в неї кілька років тому, коли вона планувала написати лише одну книгу. Поштовхом для творчого процесу стала історія, почута від місцевого краєзнавця, яка наштовхнула її на думку про жіночу лінію родини Деревоедів.

Заглиблюючись у історію Проскурова, вона відкрила для себе багатий пласт сюжетів, заснованих на спогадах та місцевих легендах.

Цей досвід пробудив у Саліпи бажання створити цілу серію романів, кожен з яких мав би на меті передати унікальну атмосферу минулих епох та долі українських жінок, що жили в той час. Таким чином, її ретроромани стають не просто художніми творами, а й своєрідною літературною хронікою, що відтворює історичний контекст, традиції, культурні особливості та життєві виклики, з якими стикалися героїні. Ця серія обіцяє бути цікавим і цінним вкладом у сучасну українську літературу, зберігаючи пам'ять про культурну спадщину Проскурова та його мешканців. Свій вибір жанру письменниця пояснює так: *«Це не історичні книги, а ретро. Ретрокниги мають більше авторської вигадки. Вигадані герої живуть поряд з реальними людьми. Що стосується реальних людей, реальних міст, я намагалася максимально дотримуватися того, що ми про них знаємо з різних джерел – вивчала, досліджувала»* [57]. Також зазначає, що користувалася красназавчими працями.

Наразі написано та видрукувано вже чотири ретроромани: «Будинок на Аптекарській», «Брошка гімназистки». «Пташка на долоні», «Медаль на два боки».

Чому вибір письменниці припав саме на Проскурів, письменниця стверджує, що Проскурів – це місто, про яке хочеться писати. *«Це місто з характером, з якимись своїми правилами, які воно протягом різних часів диктувало в економіці та інших сферах. Проскурів – це місто, котре завжди зберігало своє обличчя – не було гіршим і не було кращим за інші, але було унікальним»* [57].

У своїй статті «Топос Хмельницького у романі Ольги Саліпи «Будинок на Аптекарській»» Інна Приймак досліджує, як авторка зображує Проскурів (сучасний Хмельницький). У центрі уваги дослідження – особливості

художнього відтворення міського простору, його атмосфери, культурних і соціальних елементів у контексті сучасної української прози ХХІ століття.

Саліпа майстерно використовує топос Проскурова-Хмельницького, щоб передати своєрідний культурний дух міста, яке має багату історію і характерну мозаїку міського життя. У романі *«Будинок на Аптекарській»* місто стає не просто фоном для подій, а повноцінним персонажем, що впливає на долі героїв і формує їхній внутрішній світ. Це зображення міського простору вписується в загальну тенденцію розвитку української прози, де топоси міст набувають важливого значення як елементи культурної ідентичності. «Для образу міста у твоїх речах характерне семантичне навантаження, смислова концентрація, емоційна напруга, раціоналізм. Це насамперед місце самоствердження та самопізнання, територія екзистенційного вибору людини. Поява у «географічному» показнику української літератури нових локацій, безперечно, сприяє збагаченню й розширенню ідейно-тематичного спектра» [53, с. 44]

Зауважимо, що ця серія ще не закінчена, очікується вихід ще двох романів. Загалом літературний набуток Ольги Саліпи не достатньо досліджений, зокрема це стосується серії ретророманів про Проскурів.

2.2. Дихтомія Проскурів/ Хмельницький у романі «Будинок на Аптекарській»

Літературний процес ХХІ століття справді зосереджує увагу на міських просторах як осередках історичного й культурного розвитку, що формують не тільки архітектуру, а й самосвідомість своїх жителів. Роман Ольги Саліпи, який досліджує життя Проскурова межі ХІХ–ХХ століть і Хмельницького початку ХХІ століття, відображає саме ці тенденції. Місто виступає тут не лише тлом, а й активним учасником долі героїв, які шукають у ньому відповіді на екзистенційні питання, проходячи через особистісні трансформації. Урбаністичний портрет Проскурова і Хмельницького у творчості Саліпи підкреслює цінність міста як простору збереження і

передачі культурної спадщини, що у свою чергу впливає на сучасного читача, формуючи нове бачення міста як місця індивідуального та колективного становлення. У своїй статті «Топос Хмельницького у романі Ольги Саліпи «Будинок на Аптекарській»» Інна Приймак акцентує на урбаністичному портреті міста Проскурова (нині Хмельницький) у творчості Ольги Саліпи. Вона підкреслює, що Саліпа малює місто як місце, де людина намагається знайти своє призначення, зрозуміти себе та реалізувати свої прагнення. Письменниця показує Проскурів кінця XIX – початку XX століття через зорові та психологічні сприйняття героїв, що підсилює особисті переживання і відчуття героїнь твору.

Так, в романі Ольги Саліпи дійсно цікаво розкрито життя міста Хмельницького через долі двох героїнь – Михайлини Деревоед та Уляни Яковенко, які живуть у різні часові епохи. Завдяки цьому авторка майстерно поєднує минуле та сучасність: Михайлина зображує атмосферу Проскурова кінця XIX – початку XX століття, тоді як Ляна Яковенко веде читача в Хмельницький початку XXI століття. Такий підхід дозволяє показати спадковість міста, його традиції та зміни, які впливають на долі окремих людей.

Через емоційне сприйняття героїнь роман передає не тільки історичні події, а й багатогранне життя міста, його дух та енергетику. Це також дозволяє Саліпі показати роль жінок у суспільстві, їхній внутрішній світ, переживання та прагнення. Роман створює враження своєрідного діалогу між різними епохами та поколіннями, що допомагає читачам побачити Хмельницький у новому світлі.

У сучасній літературі міський спосіб життя часто постає не лише як стиль існування, а як повноцінний живий організм, що має власну енергію, ритм і навіть «душу». Місто у творах письменників розглядається як інтегральний хронотоп – просторово-часова реальність, яка не лише визначає місце подій, але й формує характери, долі та емоції героїв. Такий підхід

дозволяє письменникам досліджувати особливу динаміку урбаністичного середовища та його вплив на людину.

На сторінках сучасних урбаністичних романів можна помітити, як автори «мандрують» міськими просторами, зупиняючись на відомих вулицях, майданах та місцевих кав'ярнях. Це не лише спосіб надати читачу відчуття знайомості та впізнаваності міського середовища, але й засіб творення своєрідного міського міфу. Через впізнавані та водночас міфологізовані образи місто стає більш ніж сукупністю будівель та вулиць – воно перетворюється на культурний і емоційний символ, що взаємодіє з героями, впливаючи на їхні внутрішні переживання та життєві вибори.

Така інтерпретація міста як цілісного організму допомагає автору виявити його приховані виміри, які роблять міське життя більш органічним та багатогранним. Міський міф у цьому контексті стає способом розкрити зв'язок між людиною та її середовищем, показати, як місто формує і збагачує людську особистість, створюючи єдиний спільний простір буття. Юрій Лотман наголошує, що місто – це «складний семіотичний механізм, генератор культури», «являє собою котел текстів і кодів, по-різному побудованих і гетерогенних» [41, с. 282].

У романі Ольги Саліпи міський простір стає не просто фоном, а живим учасником подій, який формує атмосферу та поглиблює характери героїв. Проскурів кінця XIX століття постає перед читачами як місце, де перетинаються культури, традиції та суспільні реалії, зокрема через єврейські квартали та старовинні будівлі. Через сприйняття Михайлини місто набуває чітких рис, особливо коли вона вперше бачить Олександрівську вулицю, яка є справжнім «серцем» міста. Деталі, як-от *«одноповерхові будиночки з вузькими вікнами і дверима»*, допомагають читачеві відчутти ту унікальну атмосферу, що панувала в тогочасному Проскуріві. Михайлина швидко стала частиною Проскурова, відчула особливий зв'язок із його енергією та культурою. Її

органічне вписування в міський простір може бути ознакою гармонійного співіснування з місцевою спільнотою та культурою.

Центральною локацією стає будинок-аптека Людвіга Деревоеда, символ захисту й благополуччя для всієї родини, що зростає та розвивається разом із будівлею. У романі *«Будинок на Аптекарській»* Ольга Саліпа створює унікальний образ будинку, який виділяється серед інших споруд Проскурова своєю дивною і незвичайною архітектурою. Це творіння архітектора сприймається мешканцями міста неоднозначно: хтось бачить у ньому палац чи марево, інший – химеру з потойбічного світу.

Будинок, який виріс на центральній вулиці, символізує містичний і мінливий зв'язок з історією міста, його минулим і тінями минулих подій. Він викликає відчуття як привабливого, так і загрозливого – містичного місця, де реальність переплітається з фантазією. Такий образ будинку збагачує роман метафоричним змістом, підсилює атмосферу та розширює значення міста як самостійного персонажа у творі.

Аптека у романі не просто місце роботи, а справжнє сімейне вогнище, яке відображає стабільність, затишок і водночас пристрасті, що вирували в родині. Таким чином, будинок і місто Проскурів створюють особливу, детективно-драматичну атмосферу, в якій особисті драми героїв перегукуються з історичними подіями та соціальними викликами епохи.

Ольга Саліпа майстерно змальовує Проскурів кінця XIX століття, передаючи його яскраву атмосферу та динамічний розвиток через детальні описи міських звуків, архітектури й подій. Вона запрошує читача увітати себе серед гомінкого міста, де «гелготання гусей», музика оркестру з ресторану «Слон» та іржання коней творять унікальну вечірню «какофонію». Авторка не обмежується лише побутовими деталями: вона зображує, як у Проскурові відбувається модернізація – від появи електрики до будівництва нових будівель і крамниць, що оживляють простір міста та його економічне життя.

Окрім цього, роман висвітлює персоналії, що мали значний вплив на розвиток міста, як-от першого міського голову Миколу Сікору, та навіть згадує купця Ніренберга, який намагався прокласти трамвайну лінію. Описуючи відомі міські локації – будинок дантиста Хаселева, фотосалон Герші Голованевського, магазин Журавльової – авторка створює не просто фон, а справжнє «життя» міста, де кожна будівля має свою історію і значення. Через ці образи Проскурів постає як живий організм, який змінюється й розвивається, додаючи реалістичності подіям і створюючи багатопланову оповідь, що захоплює читача.

Ольга Саліпа створює у своєму романі багатогранний образ міста, яке виступає одночасно тлом подій, символом міжнаціональної взаємодії та ключовим учасником культурної й історичної спадщини. Взаємозв'язки між різними національними громадами – поляками, євреями, українцями – відображають соціальне середовище тогочасного Проскурова. Це місто, в якому перетиналися культури й традиції, формуючи особливий простір, де кожен намагався віднайти себе. Важливим елементом є і трагічні моменти в історії міста, як-от єврейський погром 1919 року, який авторка включає для глибшого розуміння тих непростих соціальних відносин, що впливали на долі героїв.

Особливий символізм у романі має таємниця родини Деревосєдів, яку зберігає Михайлина – рецепт чудодійного еліксиру. Цей еліксир стає своєрідним «кодом» міста, уособлюючи зв'язок між поколіннями й прагнення до сили та стійкості перед життєвими викликами. Пошуки рецепту еліксиру створюють детективну інтригу твору та водночас розкривають ідею спадковості цінностей та секретів, які місто й людина передають від покоління до покоління.

Для Ляни, героїні початку XXI століття, Хмельницький також стає місцем відкриття й переосмислення. Її дитячі спогади про місто відображають її внутрішній біль, адже в дитинстві через конфлікти між

батьками вона сприймала місто як тимчасове й непривітне, місце, яке символізувало роз'єднаність та непорозуміння. Проте, повертаючись до Хмельницького у дорослому віці, Ляна віднаходить новий сенс у рідному місті. Для неї це вже не просто «великий базар» чи «сірий вокзал», а місце з історією та глибиною, яке, як і вона, змінилося та знайшло свій новий образ.

Таким чином, місто в романі Ольги Саліпи є не лише простором дії, але й метафорою духовних пошуків і трансформацій, що перегукуються з особистими переживаннями героїв, віддзеркалюючи їхні страхи, надії та розчарування. Через два десятиліття *«Хмельницький був інакшим. ... Ляна вдихала повітря на повні груди і дивувалася із того, яким затишним видається їй місто»* [55, с. 10]. У романі письменниця глибоко досліджує взаємозв'язок людини та міського простору, особливо на рівні екзистенційного вибору, що зосереджується навколо поняття «повернення на малу батьківщину». Для Ляни, головної героїні, місто дитинства стає не лише місцем повернення, але й пошуком внутрішнього спокою й рівноваги, яких вона прагне після пережитих життєвих випробувань. Це повернення набуває особливої символіки: місто стає для неї притулком, водночас даючи змогу знову відкрити й прийняти себе, а також визначити своє місце у світі.

О. Саліпа переміщує акцент урбанізації з глобальних тенденцій на глибоко особистий рівень, зображуючи місто як середовище, що несе людині як підтримку, так і виклики. Одним із важливих аспектів урбаністичного життя, який розкриває авторка, є проблема самотності, що супроводжує життя у великому місті. Ляна, відчуючи цю самотність, водночас усвідомлює, що її вибір і відповідальність за нього є складовими цієї самотності. Таким чином, місто виступає не лише як фізичний простір, а як дзеркало особистих переживань і пошуків.

Авторка також торкається теми урбанізації, яка, хоча й розвиває місто, водночас посилює відчуження й агресивність у стосунках між людьми. Ляна, мандруючи вулицями рідного Хмельницького, переживає цей простір як

лабіринт, де переплітаються її особисті спогади та емоційні травми. Місто стає маршрутом її внутрішніх пошуків, простором, що постійно актуалізується в її пам'яті й спонукає до самоусвідомлення. В романі О. Саліпи місто набуває образу живої істоти, яка підтримує людину у пошуках власної ідентичності та в місії відновлення втраченої внутрішньої гармонії.

У цьому творі минуле і сучасність переплітаються, створюючи особливий хронотоп, де особисті спогади стають своєрідними орієнтирами для розуміння себе і світу. Авторка майстерно використовує образи міських вулиць, знайомих маршрутів і упізнаваних місць, щоб розкрити емоційний стан героїнь – Ляни та Михайлини. Ці місця фрагментарно зображені, але вони несуть значне емоційне навантаження, оскільки пов'язані з глибокими внутрішніми переживаннями героїнь. Місто, втілене через спогади, стає відображенням душевного світу героїв, символом їхніх пошуків відповідей на екзистенційні питання.

Роман перегукується з філософськими ідеями Артура Шопенгауера, зокрема з його концепціями самотності, відчуження, пошуку сенсу людського буття. Ляна й Михайлина в своїх роздумах стикаються з тими ж проблемами, що й місто, яке переживає періоди кризи та змін. Це відчуження та самотність у великому урбаністичному просторі підсилюють їхні спроби знайти сенс свого існування та побудувати цілісну ідентичність. Місто Проскурів – Хмельницький стає не тільки географічним простором, але й символічним середовищем, що відображає кризові моменти в житті героїнь. Кожен куточок цього простору викликає спогади, які змушують Ляну й Михайлину розмірковувати над життєвими труднощами, над сенсом своїх рішень та місцем у світі.

Письменниця зображує місто як унікальне явище, яке зберігає сліди минулого і водночас трансформується в сучасному вимірі. Через образи і символи, авторка прагне підкреслити, що подорож у минуле потрібна не

лише для пізнання історії, а й для осмислення сучасності, для збагачення культурного й духовного досвіду. Кожен спогад, як підкреслює авторка, є більше, ніж просто подією; він перетворюється на «повчання, поняття, символ», стаючи частиною суспільних ідей та особистісного розвитку.

Творчість Ольги Саліпи, зокрема її образ міста, справді відкриває нові можливості для сучасної української прози. Авторка надає місту семантичного й емоційного виміру, що підсилює драматичну та філософську напругу її творів. Проскурів – Хмельницький у її романі стає більше ніж просто фоном: це місце, де герої шукають себе, приймають екзистенційні рішення та розвивають власну ідентичність. Вона використовує географічний простір як територію самопізнання, що є відображенням більш широких пошуків у житті людини, зокрема через кризові моменти та самотність.

У романі Проскурів постає як частина історичного контексту. Це місто з багатою історією, яке зберігає таємниці й трагедії різних епох, особливо періоду єврейських погромів. Проскурів є уособленням невидимих шарів пам'яті, які авторка розкриває через опис будинку та долі його мешканців. Хмельницький у романі зображений вже як модернізоване місто, що живе у своєму темпі, але на поверхні приховує багат шаровість історичних подій. Цей образ створює відчуття розриву між поколіннями, між тим, що було, і тим, що є зараз.

Персонажі твору відчувають на собі вплив обох аспектів міста. Будинок на Аптекарській стає точкою дотику цих двох світів, адже він є фізичним втіленням минулого (Проскурова) й одночасно стоїть у реальності сучасного Хмельницького. Авторка ніби запрошує читача замислитися, як історія формує наше сприйняття теперішнього.

Будинок на Аптекарській виступає метафорою зв'язку часів і символізує нерозривний зв'язок Проскурова з Хмельницьким. Його стіни зберігають спогади про події, які змінюють долі людей, а також нагадують про важливість збереження історичної пам'яті.

Залучення нових українських міст до художнього простору сучасної літератури значно збагачує її тематику. Це не лише додає текстам автентичності, а й підсилює відчуття занурення у реальність, знайому й водночас символічну. Розширення жанрової палітри прози через філософсько-екзистенційні роздуми, поєднані з детективними та психологічними елементами, дозволяє Саліпі розкривати універсальні теми самотності, сенсу життя, людських зв'язків і відчуження. Відтак, її творчість стає важливим внеском у сучасну українську літературу, збагачуючи її теми і засоби вираження, та додаючи нових значень і перспектив для інтерпретації людини у міському просторі.

2.3. Художня модель образу міста у творі «Брошка гімназистки»

Продовжує серію ретророманів про Проскурів наступний твір. У романі Ольги Саліпи «Брошка гімназистки» топос Хмельницького (тодішнього Проскурова) виконує ключову роль, яка виходить за межі звичайного опису міського простору. Місто стає відображенням соціальних, культурних і гендерних зрушень, що характерні для початку ХХ століття. На тлі Проскурова розгортається не лише особиста історія героїні, але й символічне зображення боротьби за права та можливості, зокрема, для жінок, які прагнуть до освіти та особистісного розвитку.

Через опис топосу міста Саліпа майстерно показує класові протиріччя й обмеження, які тоді стояли на заваді жіночій самореалізації. Проскурів у її романі постає не лише як географічне місце, але й як соціально заряджений простір, що уособлює конфлікт між традиціями та новими можливостями. У ньому переплітаються суперечності між заможними та бідними, освіченими й тими, кому доступ до освіти був обмежений, що відбиває загальний соціальний контекст тогочасної України. Головною героїнею є Наталія Іванівна Харюзова, *«директорка пансіонату для дівчаток, тридцятирічна завзята, широкоплеча і гостра словом жінка»* [56, с. 3]. Це образ модерної жінки, яка відстоює право жінок на гідну освіту й належне місце у соціальній

ієрархії. Наталя сповідує нові суспільні принципи й авторка це підкреслює, зокрема, описом її зовнішності: *«пасма із модного тепер закордоном короткого каре тирчали тепер у різні боки»* [56, с. 9]. Упродовж твору спостерігаємо її конфлікт із директором ще одного освітнього закладу Проскурова початку ХХ ст. - Олексіївського реального училища.

Наталя відстоює право жінок на гідну освіту й належне місце у соціальній ієрархії. Зокрема, локація жіночого освітнього закладу вказує на важливі процеси емансипації, які відбувалися в суспільстві. Хоча для жінок ще були обмежені можливості, роман передає дух змін та пошук нових шляхів для самовираження. Топос Проскурова як міста, де класові, гендерні та соціальні конфлікти стають очевидними, допомагає авторці показати, як зміни в суспільстві впливають на особистості, їхні мрії й життєві вибори. Хмельницький-Проскурів в «Брошці гімназистки» виступає як символічний простір не лише з обмеженнями, але і з можливостями для тих, хто готовий боротися за свої права та змінювати своє становище, попри соціальні виклики.

У романі Ольги Саліпи топос міста початку ХХ ст. постає як важливий символ консервативного, патріархального суспільства, де традиційні уявлення про роль жінки мають глибоке коріння. Цей невеликий провінційний простір уособлює стійкість і повільність змін, типових для української провінції початку ХХ століття. Проскурів у творі – це місце, де панують звичні суспільні структури і де обмеженість можливостей для жінок є буденною реальністю.

Зображуючи невеликий провінційний простір О. Саліпа творить картини початку епохальних змін, які вируватимуть на початку ХХ століття. Проскурів у творі – це місце, де ще панують звичні суспільні структури, однак помітне поле майбутніх трансформацій. Це яскраво представлено в образі головної героїні, директорки приватного пансіонату, яка є прихильницею жіночої емансипації. На початку твору, коли *«у Проскурові*

бралося на весну» ми бачимо як на площі поблизу вулиці Старобульварної закладають сад, що розташований між двома навчальними закладами: Олексіївським реальним училищем для хлопців і приватним пансіонатом Наталії Харюзової для дівчат. Місто водночас виступає як поле майбутніх трансформацій, адже навіть у консервативному Проскурові з'являються нові ідеї про жіночу освіту та емансипацію, які поступово кидають виклик патріархальним нормам. Головна героїня прагне скористатися цими змінами, щоб розвинути свій пансіонат, де молоді жінки зможуть здобувати освіту і формувати власне бачення світу, виходячи за рамки суто домашніх та материнських обов'язків. Через її боротьбу роман відображає протистояння між нерухомістю традицій та динамікою нових можливостей.

Таким чином, топос Проскурова в романі є більше, ніж просто декорацією для подій. Він створює соціальний і психологічний ландшафт, на якому героїня стикається з перешкодами і водночас отримує шанс діяти всупереч усталеним правилам. Місто стає не лише символом консерватизму, але й простором надії на зміни, де індивідуальні зусилля можуть допомогти подолати обмеження і відкрити нові перспективи для жіночої освіти та самостійності.

Проскурів у романі стає своєрідним мікрокосмом суспільних змін, де на кожному кроці відчувається напруження між традиційним устроєм і новими соціальними тенденціями. Вулиці Олександрівська (сучасна Проскурівська) та Кам'янецька є не просто географічними локаціями, а просторами, що символізують взаємодію різних соціальних шарів і професій, через яку стають очевидними суспільні зрушення. *«Тільки-но десь неподалік чувся гуркіт коліс брички, як із крамниць, що за кілька років вирости по два боки Кам'янецької, з цікавістю виглядали купці, їхні дружини і діти»* [56, с. 47].

На цих центральних вулицях перетинаються представники різних соціальних груп: торговці, ремісники, інтелігенція. Тут простежується не лише динаміка економічного життя міста, але й соціальні контакти, завдяки

яким зміни стають відчутними у повсякденному житті. Роман підкреслює, як на цих вулицях відображається подих нового часу: жінки дедалі частіше прагнуть до освіти та самостійності, ставлячи під сумнів стереотипи щодо своєї ролі в суспільстві.

Олександрівська та Кам'янецька вулиці також стають символом різноманітних можливостей, які поступово відкриваються для жінок, особливо в освітній сфері. Взаємодія між представниками старих і нових ідей, що відбувається на цих вулицях, створює напружений, але продуктивний простір, де традиції й оновлення перебувають у постійній динаміці. Проскурів у романі перетворюється на територію надії і протистояння, де старе і нове врешті знаходять свою точку дотику, що допомагає місту і його мешканцям адаптуватися до змін епохи.

У романі Ольги Саліпи «Брошка гімназистки» центральні освітні заклади – Олексіївське реальне училище для хлопців і приватний пансіонат Наталії Харюзової для дівчат – стають не просто місцями навчання, а символами соціальної та гендерної нерівності початку ХХ століття. Обидва заклади розташовані на одній вулиці, Старобульварній (сучасна Героїв Маріуполя), що підкреслює їхню фізичну близькість, але водночас і соціальну дистанцію через відмінності у статусі, ресурсах і можливостях, які вони пропонують своїм вихованцям.

Олексіївське училище, яке користується державним фінансуванням та підтримкою міністерства, символізує привілейований доступ до якісної освіти, особливо для чоловіків, що традиційно вважалися майбутніми лідерами і фахівцями. Його учні мають стабільні перспективи на успішну кар'єру, адже підтримка держави забезпечує закладу необхідний авторитет і матеріальну базу. Ця підтримка вказує на патріархальні суспільні устої, де освіта чоловіків вважається суспільно значущою інвестицією. Олексіївське училище, яке користується державним фінансуванням та підтримкою міністерства, символізує привілейований доступ до якісної освіти, особливо

для чоловіків, що традиційно вважалися майбутніми лідерами і фахівцями. *«Дуже швидко на Старобульварній взялися зводити нову двоповерхову будівлю училища»* [56, с. 6].

У протиставленні з училищем, приватний пансіонат Наталії Харюзової для дівчат є вразливим до соціальних і фінансових труднощів. Цей освітній заклад змушений боротися за визнання та фінансову незалежність, адже жіноча освіта розглядається як менш важлива і не отримує державної підтримки. Пансіонат Харюзової уособлює боротьбу жінок за доступ до знань і самостійності, що було викликом у контексті гендерної дискримінації того часу. Жінкам доводилося долати значні перешкоди, аби здобути освіту, яка могла б надати їм можливість на рівноправну участь у суспільстві.

Конфлікт між училищем і пансіонатом у романі відображає ширші суспільні протиріччя. Різні умови для хлопців і дівчат символізують соціальні та гендерні обмеження, з якими доводилося стикатися жінкам. Освіта як центральна тема твору стає ареною, де розкриваються ідеали, амбіції та бар'єри героїв, надаючи читачу можливість осмислити складні соціальні питання того часу.

Приватний пансіонат Наталії Харюзової стає уособленням прагнення жінок до самореалізації та рівного доступу до освіти. Директорка пансіонату, амбітна і прогресивна жінка, заснувала свій заклад не лише для того, щоб забезпечити високий рівень освіти для дівчат із заможних сімей, зокрема купецьких, але й щоб змінити саму роль жіночої освіти в суспільстві. Її прагнення перетворити пансіонат на державну гімназію демонструє її бачення освіти як інструменту соціальних змін.

Для Наталії Харюзової головною метою є не просто фінансова стабільність, яку принесе державне фінансування, а й доступ до якісної освіти для дівчат із ширшого соціального кола. Державний статус гімназії означав би визнання пансіонату на офіційному рівні, що сприяло б не лише

матеріальній підтримці, а й ширшій соціальній значущості жіночої освіти. Це прагнення відображає соціальні й гендерні виклики епохи: з одного боку, Харюзова хоче дати дівчатам шанс на кращі перспективи, підготувати їх до вступу до вищих навчальних закладів; з іншого боку, вона змушена боротися з упередженнями та фінансовими труднощами, що пов'язані з приватним статусом її закладу.

Пансіонат Наталії є символом боротьби за емансипацію жінок, зокрема в освітній сфері, яка традиційно вважалася чоловічою. Через його історію роман підкреслює, як важливою є підтримка держави для забезпечення рівного доступу до знань, а також як приватні ініціативи можуть прокладати шлях до більш рівноправного суспільства. Це особливо актуально на тлі тогочасного соціального ландшафту, де навчальні заклади для хлопців і дівчат розглядалися як принципово нерівнозначні.

Таким чином, пансіонат Харюзової символізує надію на зміни, показуючи, як одна жінка може створити простір для розвитку інших і як боротьба за освіту перетворюється на боротьбу за гідне місце жінки у суспільстві.

У романі «Брошка гімназистки» пансіонат Наталії Харюзової виступає як новаторський освітній простір, де дівчатам надають доступ до знань, які зазвичай вважалися прерогативою чоловічих навчальних закладів. Предмети, що викладаються у пансіонаті, охоплюють як традиційно жіночі дисципліни (рукоділья, малювання), так і більш академічні, як-от арифметика, література та точні науки. Проте особливу увагу приділено вихованню дисципліни й моралі, що підкреслює загальноприйняті суспільні очікування щодо жіночої освіти початку ХХ століття.

Наталія Харюзова, засновниця пансіонату, робить сміливий крок, коли всупереч рекомендаціям Міністерства народної освіти сама викладає поглиблену математику, щоб довести здібності дівчат до вивчення точних

наук. Її особистий внесок у навчальний процес – це не просто педагогічне рішення, а своєрідний виклик соціальним стереотипам, які обмежують можливості жінок у науці. Вона прагне продемонструвати, що дівчата здатні освоїти складні дисципліни на рівні з хлопцями, тим самим підтримуючи їхні прагнення до академічних досягнень і рівності.

Ресурси пансіонату були обмеженими, а тому заклад функціонував із невеликим штатом викладачів, багато з яких працювали в кількох місцях одночасно. Це було типовим для провінційних міст, де бракувало педагогічних кадрів і вчителі ділили свій час між різними установами, як-от реальне училище. Така ситуація не лише ускладнювала навчальний процес, але й іноді провокувала конфлікти, коли інтереси та графіки викладачів перетиналися. Наприклад, Стугак, який викладав одночасно в кількох закладах, стає символом тієї складної ситуації, в якій перебували освітні установи в невеликих містах, де ресурси були обмеженими.

Завдяки таким деталям Ольга Саліпа майстерно передає атмосферу невеликого міста і складнощі, з якими стикалися навчальні заклади на шляху до забезпечення якісної освіти. Її пансіонат – це не просто школа, а осередок просвіти і боротьби за можливості для жінок, що кидає виклик існуючим обмеженням і стереотипам.

Олексіївське реальне училище було чоловічим навчальним закладом, який відіграв значну роль у системі технічної освіти на теренах Російської імперії. Засноване на честь цесаревича Олексія, училище мало не лише державне фінансування, а й підтримку місцевих органів влади, що додавало йому престижу та статусу. Основна мета училища полягала у наданні освіти, яка поєднувала як фундаментальні, так і прикладні дисципліни, особливо в галузі точних наук, таких як математика і фізика. Випускники цього навчального закладу мали змогу або вступати до університетів для подальшого навчання, або одразу розпочинати професійну діяльність у сферах, що вимагали технічної підготовки.

Училище було важливим елементом тогочасної освітньої системи, яка відповідала на зростаючий попит на спеціалістів у технічних і виробничих галузях. Така освіта сприяла розвитку промислового сектору імперії, а випускники ставали фахівцями, затребуваними на різноманітних підприємствах.

Училище мало значну державну підтримку, що надавало йому фінансові переваги над іншими закладами, зокрема над пансіонатом Харюзової. Це робило його центром освіти в Проскурові, на яке орієнтувались і інші навчальні установи. Олексіївське реальне училище у романі справді слугує яскравим символом патріархальної системи освіти того часу, що була підкріплена державними ресурсами та суспільними стереотипами. Як державний заклад, училище забезпечувало юнаків широкими можливостями для професійного зростання та соціальної мобільності, зокрема у галузях, що вимагали технічних знань. Це контрастує з приватними жіночими пансіонатами, які давали обмежену освіту, зосереджену здебільшого на вихованні, моральних і культурних аспектах, а не на академічній чи професійній підготовці.

Цей контраст підкреслює існуючі гендерні нерівності в суспільстві: чоловікам пропонувались можливості, що вели до соціально значущих кар'єр, тоді як освіта для жінок була спрямована радше на підготовку до ролей дружин і матерів, ніж на розвиток у професійних сферах. Таким чином, училище стає своєрідним уособленням тогочасних стереотипів про розподіл суспільних ролей і відмінності у ставленні до освіти для чоловіків і жінок.

Суперництво між Олексіївським реальним училищем і приватним жіночим пансіонатом у романі є яскравою метафорою соціальної та гендерної нерівності. Державна підтримка, привілеї та ресурси, якими користуються учні училища, породжують у них почуття зверхності над дівчатами з пансіонату, які не мають подібних можливостей. Ці сцени спільної діяльності,

як-от посадка дерев, слугують сюжетним прийомом для висвітлення цієї нерівності: хлопці глузують із дівчат, вказуючи на їхню «слабкість» і брак «потрібних навичок».

Таке сусідство двох закладів дозволяє автору не лише продемонструвати контраст між чоловічою і жіночою освітою, а й підкреслити прагнення дівчат до рівних прав та гідної освіти. У романі боротьба дівчат за визнання є ключовим мотивом, який кидає виклик стереотипам того часу. Цей конфлікт відображає глибокі суспільні проблеми, а також стає закликком до змін, показуючи, що жіноча освіта заслуговує на таку ж увагу і підтримку, як і чоловіча.

Старобульварна вулиця в романі відіграє роль соціального й культурного центру, де зосереджені ключові події, пов'язані з боротьбою за рівноправність у сфері освіти. Розташування тут двох навчальних закладів – пансіонату Наталії Харюзової та Олексіївського реального училища – створює атмосферу постійного суперництва, підкреслюючи нерівні умови, з якими стикаються дівчата в порівнянні з юнаками. Наталія Харюзова прагне, щоб її пансіонат отримав статус гімназії, який відкрив би її вихованкам більше можливостей, проте стикається з труднощами через обмежені ресурси і відсутність державної підтримки.

Сама вулиця, нині відома як вулиця Героїв Маріуполя, стає символом цієї боротьби за визнання та рівність у суспільстві. Її розташування в центральній частині міста, в історичному Проскуріві, підкреслює важливість освітніх закладів для місцевого життя, а також місце, яке займала освіта в суспільному дискурсі. Хоча будівлі тих часів переважно не збереглися, символічне значення вулиці залишилося, нагадуючи про історичні зусилля жінок, які прагнули до освітніх і соціальних змін, долаючи суспільні бар'єри.

На сторінках сучасних урбаністичних романів можна помітити, як автори «мандрують» міськими просторами, зупиняючись на відомих вулицях,

майданах та місцевих кав'ярнях. Це не лише спосіб надати читачу відчуття знайомості та впізнаваності міського середовища, але й засіб творення своєрідного міського міфу. *«Коні повернули на Олександрівську, а з неї – на Комерційну, за тим на Дворянську»* [56, с. 37]. Через впізнавані та водночас міфологізовані образи місто стає більш ніж сукупністю будівель та вулиць – воно перетворюється на культурний і емоційний символ, що взаємодіє з героями, впливаючи на їхні внутрішні переживання та життєві вибори.

Олександрівська вулиця, описана в романі, була ключовим комерційним центром Проскурова, де вирувала торгівля і де проходили важливі соціальні зустрічі. Тут розташовувалися крамниці, готелі та магазини, що приваблювали мешканців і гостей міста. У творі згадується, зокрема, магазин Яніни Яцемірської, аптека Деревоседа, готель «Петербурзький» – місця, які відображають жваве економічне та суспільне життя Проскурова того часу. Вулиця ставала центром міської ділової активності, де люди збиралися не лише для здійснення покупок, а й для обговорення новин та підтримки соціальних зв'язків. Тут проходить мистецька виставка, на якій Ганна Харюзова знайомиться із художником Розвадовським. Ця зустріч могла бути знаковою у долі молодого талановитого дівчини, однак вона не зважається на серйозні стосунки, натомість піддається спокусі з боку актора Олексія Косопольського. Тому епізд, коли *«Харюзова-молодша йшла вулицею. Проминула ресторан «Слон, будинок дантиста Хеселева, магазин Яцемірської і звернула на Кам'янецьку»* [56, с. 137], мислиться не лише як локальна зміна місць, а й як символ втрачених можливостей реалізувати свої мистецькі здібності.

Сьогодні Олександрівська вулиця відома як вулиця Проскурівська і залишається головною артерією міста Хмельницького, що продовжує відігравати роль комерційного та культурного осередку. Тут і досі зосереджені магазини, офіси та ресторани, а історична пам'ять про її значення для міста лише посилює її роль як центру міської активності.

Кам'янецька вулиця в романі слугує символом соціального поєднання та взаємодії між різними класами мешканців Проскурова. Розташована між вокзалом і річкою Буг, вона не лише є головним торговим шляхом, але й важливим місцем зустрічей і прогулянок для героїв твору. Тут розміщувалися торгові ряди та крамниці, що створювало особливу атмосферу ділової активності та слугувало своєрідним «мостом» між соціальними шарами міста. Кам'янецька була місцем, де могли перетинатися представники різних класів, що підкреслює її значення як простору соціального і культурного взаємообміну. Кам'янецька у «Брошці гімназистки» постає як центр торгівлі, авторка малює колоритні картини життя проскурівських євреїв-торгівців: *«З вікна другого поверху будинку Берка Штера визирнула його дружина. ...Сара Гузманова, примруживши очі, зиркнула вниз і переконавшись, що Ганна не збирається завертати до їх меблевої крамниці, зникла в будинку. Біля крамниці товарів для рибальства Шмуля Вілера трійко його сухоребрих малих хлопців плели сітку»* [56, с. 48].

Вулиця також має важливе транспортне значення, оскільки з'єднує Проскурів із Кам'янцем-Подільським, що історично зміцнювало зв'язки міста з іншими регіонами. Сьогодні Кам'янецька залишається однією з головних транспортних артерій Хмельницького, що зберігає її роль у житті міста, хоча її вигляд і функціональність змінилися. Проте тема взаємодії різних соціальних груп, яка виразно звучить у романі, додає їй культурного значення, нагадуючи про те, як це місце зберігало атмосферу взаємозв'язку і багатогранності суспільства.

Кінна площа та площа біля вокзалу в романі є важливими просторами, де перетинаються різні шари суспільства, що підсилює атмосферу соціальної динаміки і конфлікту. Тут відбувається жвава торгівля, з'їжджаються купці, а також збираються учні, що часом залишаються без нагляду дорослих. Ці «прикордонні зони» стирають соціальні та гендерні бар'єри, створюючи місце, де ідейні та класові напруження стають очевиднішими. Така

відкритість простору підкреслює різноманітність міста та додає елемент соціальної напруги, відображаючи приховані конфлікти й незадоволення існуючими соціальними нормами.

Для героїнь роману ці місця контрастують із простором жіночого пансіонату, який є обмеженим і контрольованим. Гімназистки Харюзової живуть у світі, де їм заборонено вільно виходити за межі пансіонату. Це фізичне обмеження стає символом соціальних обмежень і ролей, нав'язаних жінкам у суспільстві: вони під постійним наглядом, з обмеженим доступом до суспільного життя та самостійного досвіду. Такі протилежності між відкритими, динамічними площами та закритим простором пансіонату підкреслюють гендерну нерівність, показуючи, як суспільство обмежує жіночу свободу і можливість вільного самовираження

Кінна площа в романі постає як важливий центр торгівлі Проскурова, де збираються фермери, торговці та робітники для продажу коней, реманенту та худоби. Цей простір наповнений шумом, брудом і сильними запахами, що створює певний дискомфорт для героїв, зокрема для гімназисток, які сприймають площу як чужий і навіть дещо відразливий простір. Проте ця площа є важливою частиною повсякденного життя міста, нагадуючи про його ринкову культуру та зв'язок із сільським господарством і тваринництвом, що було основою економіки.

Історично Кінна площа була відома як місце великих ринків і ярмарків, які приваблювали купців з різних регіонів. У сучасному Хмельницькому в її історичному вигляді площа вже не існує, але її значення зберігається в пам'яті міста. Нині на місці колишньої Кінної площі розташована Хмельницька обласна філармонія та пам'ятник Богдану Хмельницькому, а сама площа розміщувалась поблизу перехрестя сучасних вулиць Героїв Маріуполя та Кам'янецької. Ці сучасні об'єкти свідчать про зміни, що відбулися в міському середовищі, але нагадують про його історичну роль як

місця активного економічного та соціального життя. Разом з тим, це місце є органічним у топорі Проскурова початку ХХ ст.: *«З боку Кінної площі чувся звичний для цього місця гамір: іржали коні, сміялися чоловіки, перекрикувалися між собою продавчині перепічок»* [56, с. 55].

Площа біля залізничного вокзалу в романі є символом динамічності та відкритості Проскурова до зовнішнього світу. Це місце, де постійно перетинаються купці, солдати, місцеві жителі та мандрівники. Вокзал і прилегла площа стають важливим соціальним простором, де можна було почути гул потягів, побачити людей різних соціальних верств і відчутти пульс міста. Для героїв роману ця площа є символом подорожей, зустрічей і змін, відкриваючи перспективу нових зв'язків і можливостей.

Історично вокзал у Проскурові був важливим транспортним вузлом, що з'єднував місто з різними частинами імперії. Він не лише сприяв економічному розвитку міста, але й слугував культурним «вікном» у світ. Сучасний вокзал Хмельницького продовжує виконувати цю функцію, залишаючись місцем активного пасажиропотоку та важливим об'єктом інфраструктури. Через вокзал щодня проходять тисячі пасажирів, зберігаючи традицію зв'язку Хмельницького з іншими регіонами та підкреслюючи його роль як значущого центру. Топос Проскурова початку ХХ століття у романі слугує потужним символом водночас застою та початку соціальних змін, що поступово пробиваються через патріархальні та класові бар'єри. Площа біля залізничного вокзалу в романі є символом динамічності та відкритості Проскурова до зовнішнього світу. Це місце, де постійно перетинаються купці, солдати, місцеві жителі та мандрівники. *«Двоповерхова будівля вокзалу була такою собі брамою між площею і коліями. Пахло вугіллям, димом і смолою»* [56, с. 55]. Для героїв роману (Ганни Харюзової, Єлени) ця «брама» є символом подорожей, зустрічей і змін, відкриваючи перспективу нових зв'язків і можливостей.

Місто в романі є своєрідним мікрокосмом, що відображає більш широкі процеси модернізації й емансипації, які характерні для тогочасного суспільства. Наприклад, Старобульварна вулиця (нині вулиця Героїв Маріуполя) уособлює освітній розвиток і боротьбу за права жінок, зокрема за доступ до якісної освіти, що, попри зміну назви, продовжує зберігати пам'ять про ці процеси.

Ольга Саліпа створює у своєму романі багатогранний образ міста, яке виступає одночасно тлом подій, символом міжнаціональної взаємодії та ключовим учасником культурної й історичної спадщини. Взаємозв'язки між різними національними громадами – поляками, євреями, українцями – відображають соціальне середовище тогочасного Проскурова. Це місто, в якому перетиналися культури й традиції, формуючи особливий простір, де кожен намагався віднайти себе. Письменниця, поруч із основною детективною лінією, звертається до зображення історичних фактів, зокрема уводить у художню канву банківську контору «Мозель і син», засновник якої *«Піньхас Мозель був одним із найбагатших купців у місті»* [56, с. 81], подає відомості про діяльність у місті революційної організації – БУНДу.

Роман «Брошка гімназистки» передає складність суспільної трансформації через історичну топографію міста, де кожен простір – від Кінної площі до залізничного вокзалу – є не просто місцем дії, а свідком і відображенням соціальної боротьби та поступового руйнування традиційних обмежень.

Загалом місто у романі письменниці оживає і надихає читача своїми колоритними картинками: *«Стукіт в скронях заступав усі звуки вже майже літнього Проскурова. Десь поряд вихлипували чобітьми по соломі солдати, завчаючи на колишній торговій площі свою муштру. З різних кінців вицокували молотками будівничі – відколи у місті розквартирувалися військові і запустили залізницю, будинки тут росли на очах. З «яєчного»*

кварталу чулося гелготання гусей. Десь по Олександрівській бігали хлопчики і продавали свіжі газети» [56, с. 124]

У романі усі персонажі взаємодіють між собою Система образів у художньому творі – це важливий компонент, який відіграє ключову роль у розкритті ідей, тем та художніх особливостей твору. Чітка та структурована система образів дозволяє автору збудувати багатогранну оповідь, де кожен образ має власну функцію та символічне значення.

Структурованість образів у романі означає, що персонажі, їхні характери, взаємодії та розвиток створюють цілісну та логічну систему. Вона побудована так, що читач поступово розкриває ідеї твору через спостереження за їхніми діями та змінами. Автор може включати як основні, так і другорядні образи, які доповнюють загальну картину, наголошують на окремих аспектах теми, і водночас створюють гармонійний баланс.

Крім того, чітка система образів допомагає читачу краще зрозуміти мотиви та поведінку персонажів, їхнє ставлення один до одного, а також основний конфлікт твору. Завдяки цьому виникає комплексне бачення світу роману, що дозволяє зануритися у внутрішній світ персонажів, їхні переживання та ідеали. Структурованість системи образів робить роман більш цілісним, логічним і зрозумілим для читача, а також посилює емоційний і художній вплив твору.

У романі Ольги Саліпи «Брошка гімназистки» персонажі є як вигаданими, так і реальними посталями. Вони відіграють ключову роль у розвитку сюжету, відображають соціальні, освітні та політичні реалії Проскурова початку ХХ століття.

Наталія Іванівна Харюзова – головна героїня роману. Наталія є директоркою приватного жіночого пансіонату, яка прагне підняти статус закладу до гімназії. Це сильна, цілеспрямована і незалежна жінка, яка постійно бореться за визнання свого закладу: *«Наталія Іванівна спопелила*

поглядом невисокого чоловіка, що так і заляк із саджанцем дерева в руці. Вона прагнула не тільки досягти статусу гімназії для пансіонату, але й довести, що її заклад заслуговує на це» [56, с. 5]. Вона сувора, але справедлива керівниця, яка дбає про своїх учениць. Наталія протистоїть тиску з боку суспільства та влади, намагаючись зберегти бездоганну репутацію пансіонату. Наталія є центральною фігурою у романі. Її головна боротьба – за освітні права дівчат і справедливість у системі освіти: «Сама Наталія викладала дівчатам арифметику. І байдуже, що у Міністерстві народної освіти вважали, що дівчата мають знати з цього предмету самий мінімум. Наталія Харюзова навчальної програми на свій страх і ризик не дотримувалася» [56, с. 8]. Протягом усього сюжету вона опиняється під тиском різних обставин – політичних, соціальних і особистих.

Цей персонаж, створений на основі реальної історії жіночих навчальних закладів початку ХХ століття, часто несе в собі риси та проблематику свого часу. Такий образ має вигадану складову, що дозволяє автору створювати індивідуальні риси, події та деталі життя героїні, але він все ж спирається на реальні історичні факти. Наприклад, жіночі гімназії, інститути благородних дівчат або вчительські семінарії в той період почали пропонувати більше освітніх можливостей, хоч і зберігали суворі вимоги до поведінки й моральності.

Через подібних героїнь автори розкривали теми обмежених прав і можливостей для жінок, прагнення до освіти, свободи та самореалізації, які в той час були новаторськими. Такі персонажі часто ілюструють боротьбу між традиційними уявленнями про роль жінки та бажанням досягти незалежності, втілюючи відчутні зміни в суспільстві та культурі того періоду.

Про прототип директорки гімназії відомо лише те, що жінка була дуже завзятою і мала справді «чоловічий» характер. Також є її фото, на якому видно, що Наталія носила сучасну стрижку, яку тепер би назвали коротким каре. Нічого не відомо ні про її батьків, ні про те, де вона жила.

Місто впливає на формування характерів персонажів, їхніх мрій і прагнень. Головна героїня через історію брошки та подорожі рідними місцями пізнає не лише історію свого роду, але й розуміє, як глибоко вкорінене її власне життя в тканину міста.

Ганна Харюзова є сестрою Наталії і також працює в пансіонаті, допомагаючи їй у керівництві. У порівнянні з сестрою Наталією, Ганна є більш м'якою та іноді піддається емоціям, хоча також є відповідальною особою: *«Ганна відчула, що мусить піти на виставу. І байдуже, що така розвага вважається непристойною для панни»* [56, с. 52]. Вона займає другорядне місце у керуванні пансіонатом, але має значний вплив на розвиток подій, зокрема, у стосунках з іншими персонажами.

У романі Ганна відіграє важливу роль не лише як підтримка для головної героїні Наталії, але й через власну складну особисту лінію. Вона допомагає Наталії боротися за гімназію, та одночасно сама опиняється в центрі сімейного конфлікту, коли вирішує втекти з Проскурова зі своїм коханим. Її коханий, що символізує дух околиць міста – простір бідності, маргіналізації та невдоволення, – мріє про інше життя, вільне від обмежень і сповнене можливостей, які втілює незнана Бразилія.

Для Ганни Бразилія – це її особиста *terra incognita*, яка манить свободою і новим початком. Така ідея далекої мрії підсилює конфлікт між прагненнями і реальністю, які розривають внутрішній світ героїні. Коханий, з його надіями на «світло та блиск» заможного центру, протиставляється брудним та захаращеним околицям, де він виріс. Таким чином, у романі не лише передано історію стосунків Ганни, але й зображено зіткнення мрії про краще життя з обмеженими можливостями, які пропонує рідне місто. Ця сюжетна лінія збагачує роман соціальним контекстом і додає багатогранності образу Проскурова.

З історії міста відомо, що засновницями пансіонату були дві сестри Харюзови, Наталія і Ганна. Правда, у зведеннях Київського учбового округу

немає в штаті закладу жодної працівниці на ім'я Ганна чи Анна. Тож письменниця Ольга Саліпа наділила цю дівчину тими рисами, які вважала за необхідні.

Тихін Голованець є помічником директора Олексіївського реального училища, проте його діяльність виходить за межі педагогічної роботи. Він постає як складний і суперечливий персонаж із численними внутрішніми конфліктами, а також яскраво демонструє тогочасні суспільні та політичні реалії. Він залучений до політичних інтриг, виступає посібником для організації БУНД, а також виконує доносні функції.

Тихін Голованець – розважливий, хитрий пристосуванець, який діє у власних інтересах. Він не боїться використовувати людей для досягнення своїх цілей, і його вчинки часто мають корисливий підтекст. Він відіграє роль важливого посередника між революційними колами і владою. Його постійні доноси та участь у політичних інтригах є значною частиною сюжетної лінії роману і це, зрештою, губить його: *«Тихін Голованець, колишній посібник БУНДу, помічник директора реального училища, зробив кілька кроків вперед і стинився від кулі, що вжалила між плечі»* [56, с. 324].

Персонаж Тихона Голованця є вигаданим, хоча його дії та поведінка відображають реалії тогочасного суспільства. Його роль як посібника політичних організацій, доносника та педагога втілює образ бюрократа й інформатора, який легко може існувати в умовах політичних репресій і нестабільності, що були характерні для початку ХХ століття в Російській імперії.

Ольга Тульчина, старша сестра Наталії Харюзової в романі «Брошка гімназистки», є важливим персонажем, вона активно підтримує сестру у складний період життя. Саме Ольга допомагає Наталії не лише в управлінні пансіонатом, а й стає її опорою, коли установу звинувачують у веденні фіктивного класу. На суді вона виступає свідком і захисницею, що підкреслює її відданість родині та принциповість.

Цей персонаж додає роману глибини і драматичної напруги, представляючи образ сильної жінки, яка готова захищати справу сестри. Її роль у судовому процесі підкреслює правдивість та благородність діяльності пансіонату, який є не лише освітнім закладом, але й символом боротьби за права та освіту для жінок. Ольга, як віддана сестра і захисниця, стає ще одним важливим елементом у створенні соціально-психологічної атмосфери роману, де центральне місце займає підтримка і єдність сім'ї перед труднощами.

Ольга є відданою сестрою, яка підтримує Наталію у її боротьбі за визнання пансіонату. Вона демонструє рішучість і хоробрість, коли намагається захистити честь закладу під час судового процесу: *«Ваша честь, – заговорила Ольга Тульчина, сестра Наталії, котру запросили першою, – ви надаремне ображаєте наших дівчат. Вони такі самі учениці, як і решта»* [56, с. 273].

Ольга відіграє важливу роль в одному з ключових моментів роману, коли виступає на захист Наталії і їхнього пансіонату, доводячи, що учениці справді здобувають освіту і не займаються проституцією.

Лаврентій Кошко працював унтер-офіцером у жандармському відділку, але був знижений у посаді до звичайного городового після скандалу. Він постає як суперечлива постать, пов'язана з жандармською службою, і відіграє роль посередника у різних ситуаціях, часто опиняючись у центрі політичних і соціальних інтриг. Його кар'єра і репутація зазнали удару після того, як його знайшли у безпам'ятному стані, забрудненого нечистотами та з запахом горілки. Через цей інцидент його не звільнили повністю, але розжалували до нижчої посади: *«Той, хто роками слугував офіцером, тепер мусив працювати городовим через свою ж необачність»* [56, с. 144].

Образ Кошка цікавий тим, що він показує людину, яка намагається зберегти гідність, попри непрості обставини й втрату колишньої ваги у суспільстві. Зміна його соціального статусу стає викликом, але також

відкриває новий бік його характеру. Замість того щоб зосередитися на втратах, він зберігає стосунки з колегами-жандармами, що дозволяє йому залишатися залученим у суспільні справи, хоча його вплив уже не той, що був раніше.

Ця здатність підтримувати зв'язки навіть після зниження статусу свідчить про його майстерність адаптуватися до нових реалій, знаходити можливості й уміти маневрувати в соціальному середовищі. Важливою характеристикою Кошка є його бажання допомагати іншим, що підкреслює його людяність та соціальну відповідальність. Це прагнення свідчить, що його самоповага йде не лише від посади, а й від особистих цінностей.

Лаврентій Кошко стає важливою підтримкою для Наталії Харюзової, особливо у її боротьбі за справедливість та збереження репутації пансіонату. Він допомагає їй у кількох ситуаціях, зокрема під час спроби дістати інформацію про обшуки та розслідування, що стосуються політичних інтриг і переслідувань.

Володимир Наумович Стугак – вчитель, який одночасно викладає у двох закладах – Олексіївському реальному училищі та приватному пансіонаті Харюзової. Володимир Стугак є нерішучою людиною, яка намагається догодити двом сторонам – і реальному училищу, і пансіонату Харюзової. Через нестачу вчителів він змушений працювати на двох роботах, хоча не має чіткого визначення своєї позиції. Він зображений як людина, яка боїться зробити помилку, що робить його залежним від волі інших людей: *«Ви, пане Стугак, якось би визначилися, до якого закладу належите»* [56, с. 5].

Стугак відіграє важливу роль як сполучна ланка між двома освітніми закладами Проскурова. Його подвійна лояльність викликає конфлікти, особливо у стосунках з Наталією Харюзовою. Він опиняється в політичному скандалі та зазнає переслідувань через підозри в участі в антиурядовій діяльності.

Микита Гроц – інспектор з благочестія, який слідкує за моральними та етичними нормами у навчальних закладах. Микита Гроц зображений як суворий, іноді навіть жорстокий бюрократ, який прагне тримати все під контролем. Він часто вступає в конфлікти з Наталією, намагаючись дискредитувати її пансіонат: «*Ви, Наталіє Іванівно, арештовані!* – крикнув Гроц» [56, с. 240]. Гроц є символом тогочасної системи, де влада має значний вплив на навчальні заклади.

Він виступає ключовим антагоністом, уособлюючи зовнішні загрози для Наталії та її пансіонату. Його тиск і прагнення підірвати репутацію навчального закладу створюють напруження і стають основою для конфлікту, який додає драматизму сюжету. Постійні перевірки та намагання зруйнувати пансіонат Наталії показують Гроца як принципового, а можливо, і владолюбного суперника, для якого важливо не лише контролювати ситуацію, а й підкорити своїй волі тих, хто відстоює власну незалежність.

Водночас Наталія, попри зовнішній тиск, демонструє силу характеру й відчайдушну рішучість, обстоюючи честь свого закладу. Її протистояння з Гроцем підкреслює її стійкість і цінності, а також її готовність боротися за свій пансіонат як за простір, де вона прагне підтримати й розвивати молоде покоління.

Конфлікт між Наталією та Гроцем відображає протистояння принципів: прагнення до контролю та пригнічення з боку Гроца протиставляється Наталії, яка символізує боротьбу за свободу, незалежність та освітні ідеали. Це протистояння додає напруги, адже за зовнішньою боротьбою стоїть також ідеологічне питання – що є важливішим: влада чи людяність, контроль чи розвиток? Цей антагонізм збагачує сюжет і створює багатоплановий конфлікт, в якому читач співпереживає Наталії та з цікавістю спостерігає за розвитком її стосунків з Гроцем.

Ханна Глейзер – учениця пансіонату, навколо якої розгортається один із конфліктів у творі. Її підозрюють у відвідуванні кнайпи, що негативно впливає на репутацію пансіонату.

Ханна зображена як чесна і добра дівчина, проте через свою юність потрапляє в неприємні ситуації, що призводить до конфліктів із Грошем та іншими персонажами. Вона стає причиною скандалу, що загрожує репутації пансіонату. Наталія Харюзова захищає Ханну, вірячи у її невинність, що підкреслює її характер як справедливої директорки: *«Харюзова не вірила, що Ханна могла бути причетною до появи у залі заборонених листівок. Дівчинка просто опинилася не в тому місці і не в той час, як і сама Наталія»* [56, с. 83].

Олексій Косопольський – актор театральної трупи, яка гастролює в Проскурові. Він зображений як романтичний та легковажний чоловік, який допомагає Ганні Харюзовій у складній ситуації: *«Літати надумали? — почула біля самого вуха знайомий голос. Міцна чоловіча рука тримала її за талію»* [56, с. 130]. Його характер показує легкість і невимушеність, властиві людині мистецтва.

Образ Олексія, втягнутого у театральну інтригу з потенційними політичними наслідками, додає сюжету глибини та інтриги. Його участь у подіях, що загрожують політичним скандалом, підкреслює складність ситуації, в якій театральний світ перетинається з політикою, де навіть невеликі події можуть мати далекосяжні наслідки. Олексій постає як персонаж, котрий, можливо, починав зі скромних чи творчих прагнень, але несподівано опиняється у вирі інтриг, що перевершують його очікування та розуміння.

Романтична лінія з Ганною додає його образу людяності та емоційного виміру, який стає балансом до ризиків і тиску, пов'язаних із політичними інтригами. Відносини з Ганною показують більш м'яку, вразливу сторону Олексія, розкриваючи його як багатогранного героя. Він не лише опиняється

перед моральним вибором через інтриги, але й стає перед вибором між особистими почуттями і вимогами складної ситуації.

Ця подвійність у сюжетній лінії Олексія – політична інтрига та романтичний зв'язок – надає йому глибини і створює багатоплановий конфлікт: як йому втримати баланс між власними прагненнями, почуттями та новими обставинами? Це робить його образ більш близьким для читача, адже він стає не лише учасником драматичних подій, а й людиною зі своїми внутрішніми переживаннями. Отже, романтична лінія з Ганною не просто доповнює сюжет, а й відіграє ключову роль у розкритті характеру головного героя, додаючи йому емоційного і психологічного обсягу.

Система художніх образів у романі – це фундамент, який дозволяє автору передати ідейний задум, розкрити тематику та надати твору художньої цілісності. Коли вона є чіткою та добре продуманою, це сприяє глибокому впливу на читача і створює гармонійне поєднання змісту й форми. У такому випадку образи персонажів, пейзажів, символів чи деталей працюють у взаємодії, забезпечуючи реалізацію ідейного задуму авторки.

У творі «Брошка гімназистки» художня модель Проскурова початку ХХ століття є важливим елементом, що допомагає не лише створити автентичне тло для подій, а й увиразнити конфлікти твору, відтворюючи суспільно-історичний контекст, який впливає на долі героїв. Місто початку ХХ століття зображується як місто, де переплітаються традиції, соціальні суперечності й нові суспільні виклики. Ця атмосфера підкреслює складність часу: з одного боку, це епоха змін і сподівань, з іншого – період соціальної напруги та нерівності. Місто слугує не лише фоном, а й своєрідним «героєм», що впливає на розвиток подій. Його соціальний поділ, культурна атмосфера, присутність гімназійного середовища створюють рамки для дії, у яких герої стикаються з труднощами і знаходять рішення. Контраст між прогресивними ідеями та збереженням старих традицій у Проскурові відображається в житті персонажів. Наприклад, освітнє середовище гімназії втілює нові ідеали, але

водночас демонструє жорстку систему правил, які стають джерелом напруження. Проскурів постає не просто як географічна точка, а як метафора долі героїв. Місто з його атмосферою й суперечностями стає символом боротьби між старим і новим, між особистими прагненнями й зовнішніми обставинами.

Через описи міста авторка створює певний настрій твору: чи то драматичний, чи то ліричний. Вулиці, будинки, люди Проскурова стають деталями, що формують психологічну глибину конфліктів. Художня модель Проскурова підкреслює основні конфлікти роману: протистояння традицій і модерності, соціальну нерівність, роль освіти та особистих виборів у суспільстві. Це місто стає дзеркалом не лише для подій, а й для душевного стану героїв, що робить його вагомим елементом у структурі твору.

Таким чином, Проскурів у романі виконує функцію не лише простору для дії, а й символічного відображення конфліктів, що додає твору глибини і багатозначності. Місто в творі є своєрідним сплетінням різних часових пластів, що дозволяє авторці показати багатозаровість його історії. Це місце, яке зберігає у своїх архітектурних пам'ятках, вулицях і назвах дух минулих епох. Особливо яскраво зображено епоху гімназійного життя, що асоціюється з романтикою, юністю та першими почуттями.

Образ міста у творі тісно пов'язаний із темою пам'яті. Брошка гімназистки стає символом цієї пам'яті, речовим доказом подій, що відбулися в минулому. Через цей предмет місто «оживає», набуваючи ознак живого організму, що зберігає сліди людських доль і переживань. Авторка вдало використовує архітектурні деталі, атмосферу вулиць і навіть погоду для створення емоційного забарвлення тексту. Наприклад, вузькі провулки, будівлі старої гімназії чи тиша пустельного парку підсилюють меланхолійний настрій і відчуття плинності часу.

Висновки до II розділу

Творчість Ольги Саліпи є органічною складовою літературного процесу XXI століття. Урбаністичні мотиви у творчості письменниці виявляються в детальній увазі до міського простору, взаємин між людьми у цих умовах, а також через аналіз відчуження та самотності, які часто стають невід'ємною частиною урбаністичної реальності.

Ретроромани «Будинок на Аптекарській», «Брошка гімназистки» акцентують увагу на історичному і культурному контексті міського топосу кінця XIX — початку XX століття. У них відтворюється специфічна атмосфера часу, зокрема повсякденне життя, соціальні процеси, а також урбаністичний розвиток міста. Центральною темою романів часто є доля звичайних мешканців на тлі історичних подій, як-от соціальні зміни, економічний розвиток, революційні настрої, що поступово починають впливати на життя навіть провінційних міст.

ВИСНОВКИ

1. Місто як простір, образ і символ займає важливе місце в світовій літературі. Розвиток дискурсу міста відображає історичні, культурні, соціальні й політичні зміни, що вплинули на літературну традицію. Його поява, еволюція і символіка відповідають різним етапам розвитку суспільства та світогляду письменників. Дискурс міста у світовій літературі пройшов шлях від символу впорядкованої цивілізації до складного багатогранного образу, що відображає соціальні, культурні й екзистенційні аспекти людського життя. Місто завжди залишається дзеркалом своєї епохи, стаючи ключовим елементом у розкритті конфліктів, переживань і прагнень героїв.
2. Урбаністичний дискурс в українській літературі відображає зміни в суспільстві, пов'язані з урбанізацією, соціальними трансформаціями та становленням міст як центрів культурного й політичного життя. Еволюція цього дискурсу проходила в кілька етапів, від ранніх згадок про міське життя до сучасного осмислення мегаполісів. Сучасна українська література розглядає міста як простори глобалізації, культурної взаємодії, але й як місця криз, війни та пошуку ідентичності. Розвиток урбаністичного дискурсу в українській літературі демонструє складні трансформації суспільства й ідентичності. Місто стає багатовимірним символом, що уособлює не лише соціальні й економічні зміни, а й глибокі особисті переживання та національні прагнення.
3. Міський текст як літературний феномен викликає значний інтерес серед літературознавців та критиків. Дослідження міського тексту зосереджується на аналізі міста як не лише просторового тла, а й ключового символу, самостійного персонажа, носія соціальних, культурних і психологічних сенсів.

4. Оксана Саліпа – сучасна українська письменниця, чия творчість привертає увагу завдяки глибоким філософським та психологічним мотивам, тонкому поетичному стилю та проникливому аналізу соціокультурних явищ. Її літературний доробок втілює цінності національної ідентичності та відображає актуальні теми сучасного суспільства. Її літературний доробок багатий та самобутній, однак звернення до його дослідження спорадичне й в основному стосується біографічного роману «Оля».
5. Роман Ольги Саліпи *«Будинок на Аптекарській»* є яскравим зразком сучасної української літератури, який гармонійно поєднує історичні й художні елементи. У центрі сюжету опиняється старовинний будинок на Аптекарській, який стає своєрідним символом пам'яті, часу та місця. Протягом твору читач стикається з дихотомією Проскурів/Хмельницький, що виражає протиставлення історичного минулого й сучасного сприйняття міста. Дихотомія Проскурів/Хмельницький у романі Ольги Саліпи є ключовою темою, яка допомагає глибше зрозуміти значення історії в житті сучасного міста. Авторка показує, як крізь призму одного будинку можна дослідити трансформації місця й часу, розкриваючи важливість збереження культурної спадщини.
6. У творі *«Брошка гімназистки»* Ольги Саліпи образ міста виконує важливу роль, формуючи атмосферу та змістовний фон для розвитку сюжету. Місто постає не просто тлом для подій, а й активним учасником історії, носієм пам'яті та переживань персонажів. Образ міста побудований як складна і багатошарова художня модель. Воно одночасно виступає історичним документом, емоційним простором і джерелом натхнення для розкриття людських доль. Завдяки цьому місто стає не просто декорацією, а невід'ємною частиною художньої структури твору.

7. Творча спадщина письменниці є значною та багатогранною. За авторським задумом має вийти п'ять книг із серії ретродетективів про Проскурів/Хмельницький. То ж на часі цілісне й комплексне дослідження літературного доробку письменниці у контексті розвитку сучасної української літератури, що й становить перспективу нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму: монографія К.: Факт, 2003. 320 с.
2. Агеєва В. Координати урбаністичного простору. *Кур'єр Кривбасу*. 2006, № 198. С. 153–163.
3. Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії / за ред. С. Шліпченко, А. Макаренко, В. Осьмак [та ін.]. Київ : Смолоскип, 2012. 195 с.
4. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років ХХ ст. : [монографія]. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000, Тернопіль: Джура, 2000. 340 с.
5. Анісімова Н. П. «Маленьке місто, вулиця сумна...»: естетичне вираження опозиції «центр / периферія» у ліриці поетичного покоління 80-х років ХХ ст. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер. : Філологічні науки. 2014. Вип. 4. С. 244–252.
6. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доп. Львів : Літопис, 2001. 832 с.
7. Бабенко А. Дискурс міста в модерністичному романі Валер'яна Підмогильного «Місто» та в постмодерному романі Сергія Жадана «Ворошиловград». [Електронний ресурс]. Режим доступу: irbis-buv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення 7.11. 2024).
8. Бандура Т. Й. Художня функціональність топосу міста в романі І. Нечуя-Левицького «Хмари» *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* № 2 (261), Ч. I, 2013 С. 5-10. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/8934/1/hud%20funkts.pdf>. (дата звернення 12.10. 2024).
9. Тетяна Белімова Топос Львова у сучасній українській прозі. *Концептуальні питання літературознавства*. 2015. № 5. с. 3-6.

- 10.Бернадська Н. І. Художня модель часу в сучасному «молодіжному» романі. «Над берегами вічної ріки»: темпоральний вимір літератури : матеріали Міжнародної наукової конференції (24–25 вересня 2015 р.) : зб. / [ред.-упор. С. С. Журавльова]. Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2015. С 17–18.
- 11.Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки монографія. К. : Смолоскип, 2006. 464 с.
- 12.Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. [пер. з франц. В. Ховхун]. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
- 13.Бондар Л. «Любов у центрі міста» Я. Верещака : Гра у кохання в умовах десакралізованого світу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Сер. : Філологічні науки. 2013. Вип. 4. 11. С. 25–30.
- 14.Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
- 15.Вихор І. Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури»ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 20 с.
- 16.Вознюк Володимир. Золота нитка Ольги Кобилянської. Чернівці : Друк Арт, 2023. 248 с
- 17.Возняк М. Історія української літератури. Львів : Світ, 1994. Кн. 2. 560 с.
- 18.Возняк Т. Феномен міста. Львів : «І», 2009. 333 с.
- 19.Галич О. Село і місто в постмодерному тексті. Опозиція місто/село в літературі [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=25339> (дата звернення 27.11. 2024).
- 20.Грабович Г. Мітологізація Львова: відлуння присутності і відсутності. *Критика*. 2002. Ч. 7-8 (57-58). С. 11–17.

21. Гундорова Т. Ворошиловград і порожнеча [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/03/08/voroshylovgrad-i-porozhnecha/> (дата звернення 12.10. 2024).
22. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм : [монографія] вид. 2-ге, випр. і допов. К. : Критика, 2013. 344 с.
23. Демська-Будзуляк Л. М. Топос міста та літературний контекст раннього модернізму [Електронний ресурс]. *Наукові праці. Том 118*. Випуск 105. Режим доступу [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/FL/2009/105/105-3 .pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/FL/2009/105/105-3.pdf). (дата звернення 27.11. 2024).
24. Доній В. «Місто як текст»: Соціокультурний та літературознавчий аспекти аналізу [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/10/2.4.6.pdf> (дата звернення 15.10. 2024).
25. Єфімова А. Сучасні художні практики в урбаністичних просторах та формування міської ідентичності: приклад Львова та Одеси 1990 – 2000-х років. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Культурологія. 2014. Вип. 14 (1). С. 236–247.
26. Заверталюк Н. І. Образ міста, де «все навиворіт», як домінанта концепції світу в прозі В. Даниленка. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 285–295.
27. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури : монографія. К.: Академвидав, 2006. 504 с.
28. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя [Електронний ресурс]. *Незалежний культурологічний часопис*. 2003. № 29. Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/frisbi.htm/>. (дата звернення 17.11. 2024).

- 29.Зубрицька М. Homo legens : читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 384 с.
- 30.Ільницький М. Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова другої половини ХХ століття. Л. : Місіонер, 1999. 212 с.
- 31.Кискін О. М. Урбаністичний хронотоп в постмодерністському романі («Чапаєв і пустота» В. Пелевіна, «Перверзія» Ю. Андруховича, «Безсмертя» М. Кундери) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури». К., 2006. 20 с.
- 32.Клековкін О. Ю. Матриця сакрального героя. Мистецькі обрії 2001–2002 : альманах. К. : КНВМП «СИМВОЛ-Т», 2003. Вип. 4–5. С. 225–233.
- 33.Констанкевич І. М. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 420 с.
- 34.Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова : монографія. Л. : ПАІС, 2012. 344 с.
- 35.Котик-Чубінська М. Центр і периферія в літературі. Дніпро. 2011. № 7. С. 134–137.
- 36.Лавринович Л. Б. Урбаністичний час в українській прозі межі тисячоліть: минуле VS сучасність. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 210–320.
- 37.Левицька О. С. Контекстуальність хронотопу. Роман Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта»: монографія. Л.: Українська академія друкарства, 2014. 232 с.
- 38.Лімборський І. Європейська література і глобалізація : національне і глобальне у просторі художньої свідомості. *Всесвіт*. 2008. № 5-6. С. 152–156.
- 39.Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Ю.І.Ковалів. К.:Академія, 2007. Т.1. 608с.

40. Літературознавчий словник-довідник / [редкол. : Р. Т. Гром'як та ін.]. К. : Академія, 1997. 748 с.
41. Лотман Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города. Труды по знаковым системам. [ред. А. Мальц]. Тарту, 1974. С. 30–45.
42. Луцій С. Місто як текст: літературні проєкції. *Слово і Час* : Науково-теоретичний журнал. 2009. № 11. С. 123.
43. Міщенко О. І. Образ Києва у творчості Максима Рильського. *Літературознавчі студії*. Вип. 34, 2012. С. 157–160.
44. Мовчан Р. В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі : монографія. К.: ВД “Стилос”, 2008. 544 с.
45. Набитович І. Універсум Sacrum'у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму) : монографія. Дрогобич Люблін : Посвіт, 2008. 600 с.
46. Назарець В. М. Топос міста в поезії Бертольда Брехта. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 4. С. 164–167.
47. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К. : Либідь, 1999. 447 с.
48. Позняк Н. Архетип міста і лісу в міфопоетиці М. Ключова та Б.-І. Антонича. Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту: збірник наукових праць / [за заг. ред. Л. О. Кисельової, П. Ю. Поберезкіної]. К. : Інститут змісту і методів навчання. 1998. С. 176–186.
49. Поліщук Я. Імагогічний вимір Києва в художній літературі новітньої доби. [Електронний ресурс]. Режим доступу: elibrary.kubg.edu.ua/ С. 27–33. (дата звернення 23.11. 2024).
50. Поліщук Я. Місто, вартє культу. Ревізії пам'яті : літературна критика. Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2011. С. 9–25.
51. Поліщук Я. Ревізії пам'яті : літературна критика. Луцьк ; ПВД «Твердиня», 2011. 216 с.

52. Прасс Ірина. Традиція міфологізації Львова у прозі Лесі Демської. *Слово і час*. 2005. № 3. С. 71-75.
53. Приймак І. Топос Хмельницького у романі Ольги Саліпи «Будинок на Аптекарській». *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць*. Хмельницький, 2022, № 25. С. 41-45.
54. Пройдаков А. Урбаністична складова есеїстики Юрія Андруховича. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2014. №13. С. 37–39.
55. Саліпа О. Будинок на Аптекарській. Харків: «Фоліо», 2021, 318 с.
56. Саліпа О. Брошка гімназистки. Харків: «Фоліо», 2022, 316 с.
57. Серія ретророманів про Проскурів Ольги Саліпи поповнилася: нові книги авторка представила у бібліотеці <https://www.kult.km.ua/news/view/826-seriya-retoromaniv-pro-proskuriv-ol-gi-salipi-popovnilasya-novi-knigi-avtorka-predstavila-u-biblioteci> (дата звернення 21.10. 2024).
58. Трофимчук М. Провідні мотиви та ідеї латиномовної літератури XVI-XVIII ст. *Слово і час*. 2014. № 7. С. 18–25.
59. Філатова О. Київський «міський» текст 20-х років XX століття: «анатомія», «фізіологія», «психологія». *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвуз. зб. наук. ст. ; [відп. ред. В. А. Зарва]. Донецьк : Юговосток, 2012. Вип. 23. Ч. 3. С. 263–270.
60. Філатова О. Український роман 20–30-х років XX століття: типологія авторської свідомості : монографія. Миколаїв : Іліон, 2010.
61. Фоменко В. Г. Місто і література : українська візія. Луганськ : Знання, 2007. 312 с.
62. Фоменко В. Г. Місто-фантом у романі Сергія Жадана «Ворошиловград». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 3 (214). С. 98–102.

63. Фоменко В. Г. Українська урбаністична проза ХХ століття: еволюція, проблематика, поетика : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.01.01. «Українська література». К., 2008. 40 с.
64. Фрай Н. Архетипний аналіз : теорія мітів. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів : Літопис, 2001. С. 142–176. 190.
65. Харлан О. Чернівецький текст у циклі повістей Ірини Вільде “Метелики на шпильках”. *Слово і час*. 2008. № 2. С. 27–32.
66. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період: [навч. Посіб.]. К. : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
67. Хорольська А. М. Урбаністичний дискурс як відображення урбаністичного простору та урбаністичної спільноти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 14 (201). Ч. II. — С. 155–159.
68. Цимбал Я. Привиди урбанізму. *Критика*. 2007. Ч. 4 (114). С. 27–29.
69. Чантурія А. Місто як текст: семіотичний аспект аналізу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 2 (213). С. 143–151.
70. Червінська О. Рецептивна поетика: Історико-методологічні та теоретичні засади. Чернівці : Рута, 2001. 231 с.
71. Чолкан В. А., Меленчук О. В. Художня інтерпретація образів-персонажів видатних українців у романі Ольги Саліпи «Оля». *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 32. Том 2. С. 185–192.
72. Штейнбук Ф. Конвергенція топосу відсутності у творах сучасної світової літератури. *Слово і час*. 2014. № 4. С. 68–75.
73. Штогрин М. В. Місто як спогад у романі Сергія Жадана «Ворошиловград». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. / ред. кол. : А. М. Архангельська, П. В. Білоус, Г. М. Вокальчук [та ін.]. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 62. С. 361–363.

- 74.Штогрин М. В. Пізнання урбаністичного хронотопа як ініціаційна модель у романах Володимира Даниленка «Кохання в стилі бароко» та Олеся Ільченка «Місто з химерами». *Наукові записки*. Вип. 142. Серія: Філологічні науки Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 140–143.
- 75.Штогрин М. В. Принципи сюжетної та образної організації міського простору в романі С. Андрухович «Фелікс Австрія». *Волинь філологічна: текст і контекст. Аналіз та інтерпретація тексту*: зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 20. С. 280–292.
- 76.Штогрин М. В. Хронотоп подорожі як модель ініціації у повісті А. Кузьменка «Я, Победа і Берлін». *Волинь філологічна: текст і контекст. Українська література як художній феномен* : зб. наук. пр. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. Вип. 19. С. 309–316.
- 77.Яковлева Я. Чорнобильська трагедія як «культурна травма» України. *Антропологічні виміри філософських досліджень*, 2014. Вип. 6. С. 43–53.